

12114

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

ÜSKÜBÎ'NİN "ŞERH-İ TELHÎS" İ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Atabey KILIÇ

T. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Danışman

Prof. Dr. Tunca KORTANTAMER

İZMİR - 1990

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

I. Devir ve Yazar	1
A. Devrin Kültürel ve Edebi Hayatı	1
a) 17.yy.'daki Tasavvuf Cereyanları	3
b) 17.yy.'da Batı İlim Alemi	5
B. Miftâhu 'l- Ulûm ve Telhis'in Şerh, Haşiyeler vs'leri	6
1) Miftâhu'l- Ulûm'un Şerh ve Haşiyeleri	6
a) Şerhleri	6
b) Miftâhu'l- Ulûm'a Haşiyeler Yazanlar	6
c) Telhis Edenler	7
d) Şerhlerin, Telhislerin Üzerine Yapılan Haşiyeler vs'ler	7
2) Telhîsü'l- Miftâh Fî'l- Me'ânî ve'l- Beyan'ın Şerh ve Haşiyeleri	11
C. Mehmed Bin Mehmed Altıparmak	15
1) Hayatı	15
2) Eserleri	19
a) Tercüme Eserleri	19
b) Te'lif Eserleri	23
II. Şerh-i Telhîs	24
A. Eser Hakkında Bilgi	24
B. Muhteva	29
C. Metin (1b - 20a varakları arası)	36
III. Bibliyografya	67

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gayesi, öncelikle önemli bir belagat eserini bilim dünyasına tanıtmaktır. Üzerinde çalıştığımız Mehmed bin Mehmed Altıparmak el-Üskübî'nin "Şerh-i Telhîs-i Miftah"ı , tam bir belagat eseri olma vasfını taşımaktadır. Tabii ki, bu vasfı taşımasının da belli bir sebebi vardır. Bu eser belagati ilk defa " meani, beyan ve bedi' " olarak üçlü bir sistem halinde düşünen Sekkâkî'nin Miftahu'l- Ulum adlı eserinin üçüncü kısmına Kazvinî tarafından yapılan telhisin şerhidir. Sekkâkî, bu üçüncü bölümü "meani, beyan ve bedi" e , yani belagatin ünlü üçlü tasnifine ayırmıştır. Her ne kadar bu eser üçlü belagat sistemiyle ilk olma özelliğini taşımaktaysa da, tertip açısından zayıftır, karışıktır. Ama, Kazvinî tarafından eksikleri görülmüş, bundan yapılan telhis yani kısaltma , tertip açısından daha sağlam ve planlı bir hal almıştır. Bu sebeple olsa gerek ki, Kazvinî'nin eseri daha çok tutulmuş , daha çok kullanılmıştır.

Altıparmak hakkında günümüze kadar ilmi bir çalışma yapılmamıştır. Onun hakkında yazılan yazılar yetersiz olmakla beraber, üçü beşi geçmemektedir. Bu yazıların çoğunda da çeşitli hatalar bulunmaktadır. Zaten kısıtlı olan zamanımızı, bu tür hataları , karışıklıkları, yanlışları düzeltmeye harcamak zorunda kaldığımız için, düşündüğümüz ve yaptığımız bazı çalışmaların ürünlerini buraya aktaramadık.

Eserin tesbit edebildiğimiz iki nüshasından , en sağlam olduğunu düşündüğümüz Topkapı Sarayı Kütüphanesi nüshasını çalışmamız esnasında ku llandık. Bu nüshanın ayrı bir özelliği de, Arapça cümleleri Türkçe cümlelerden ayırmak için kırmızı mürekkeple nokta kullanılmasıdır. Farklı dilimizde noktalama işaretlerinin tarihi gelişimi bakımından anlam taşıdığına inanıyoruz.

II

Tezimiz üç ana bölümden oluşmaktadır: Yazar ve devri, Şerh-i Telhîs ve bibliyografya. İlk bölümü de üç ana başlık altında düşündük. İlk ana başlıkta devrin kültürel ve edebî hayatını, ikinci ana başlıkta Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z-Zünûn adlı eserinden faydalanarak Miftâhu'l-'Ulum ve Telhîs-i Miftâh'a yapılan şerhleri ve hâşiyeleri, üçüncü ana başlıkta da Altıparmak'ın hayatını ve eserlerini vermeye çalıştık.

İkinci bölümü ise sâdece eserin kendisine ayırdık. Tanıtımını yaptık, nüshalarını verdik. Daha sonra, eserin muhtevâsı hakkında bilgi ve en son olarak da eserin ilk yirmi varaklık kısmının transkripsiyonlu metnini verdik.

Üçüncü bölümü ise bibliyografyaya ayırdık. Yardımı dokunan arkadaşlarımıza, bizi bu sahaya yönelten, yetiştiren ve çalışma boyunca yakın ilgilerini etsik etmeyen sayın hocam Prof. Dr. Tunca KORTANTAMER'e teşekkürü bir borç bilirim.

İZMİR, 25. 7. 1990

Atabey KILIÇ

I. DEVİR VE YAZAR

A-) Devrin Kültürel ve Edebî Hayatı

Bu dönemde her ne kadar devlette zayıflama emâreleri görülmeye başlasa , çeşitli huzursuzluklar v.s. ortaya çıksa da kültür hayatı hâlâ çok canlıdır. Büyük şâirler, büyük âlimler, tarihçiler güzel ve sağlam eserler ortaya çıkarmıştır.

16.yy.sonu ve 17.yy. başlarında yaşamış olan âlim, şâir, müverrih gibi önemli şahısların isimlerini aşağıya alıyoruz:

Büyük şâir Bakî(öl.1599) bu asrın ikinci yarısında da hayattadır. Yine aynı yıllarda Edirneli Emirî (öl.1575), Edirneli Kadi Abdurrahman Ubeydî (öl.1573), Hüdâyî Müezzîn(öl.1583) ve kıymetli âlim Nev'î Yahyâ Efendi(ö.1594)'yi de gazel sahasında üstad olarak görmekteyiz.

Bu asrın son yarısında yaşamış olan meşhûr şâirlerin bir kısmının ismini de şöylece sıralamamız mümkündür: Kara Fazîlî (öl.1562), Taşlıcalı Yahyâ Bey (öl.1582), Edirneli Vâlehi(öl. 1586), Neylî Mehmed (öl.1589). ve Âzerî İbrahim Çelebi(öl. 1585).

Bu yarım asırda nesir olarak kaleme alınan bazı eserler pek münşiyâne olup, bunlarda hemen tamâmen İran tesiri ve 15.asrın ortalarından beri devam edip gelen mübalâğalı ve ağıdala eserler taklîd edilmiştir.

16.yy'da yazılmış önemli tarih eserlerinden bir kaçı şunlardır: Sade bir dille yazılmış olan Âşık Paşazâde, Neşrî, Katib Oruç, Rüstem Paşa, Lütfi Paşa tarafından yazılan tarihler, bir kısım Âl-i Osman tarihleri ve Dursun Bey tarafından muğlak bir dille kaleme alınmış olan Tarih-i Ebû'l - Feth, Tâcizâde Cafer Çelebi'nin Fetihnâme-i İstanbul'u ve İbn Kemâl' in Osmanlı Tarihi ile Celalzâde'nin Tabakatü'l- Memâlik ve Süleymannâmesi ve Mecdî'nin Şakâyk-ı Nu'maniyye tercümesi bu eserlerdendir.

16.yy'dan itibâren terâcim-i ahvâle önem verilmeğe başlanmış olup, bu yüzyılda ilk olarak Edirneli Sehî Bey tarafın-

dan (öl.1548) Heşt Behişt adıyla, ikiyüz onaltı şâirin kısa hâl tercümelerinden bahseden bir şuâra tezkiresi kaleme alınmıştır. Daha sonra Âşık Çelebi (öl.1571) ve Latifî (öl. 1582), Ahdî, Beyânî, Kınalı-zâde, Riyazî, Rızû ve Şakâyık tercümesine zeyl yazan Atâ'î'nin eserleri bunları takip etmiştir.

Altıparmak'ın gençlik yıllarına doğru hayatta olan ilim adamlarını da şöyle sıralayabiliriz: Kocanişancı Celâlzâde, Mustafa Bey (öl.1567), Kınalızâde Ali Efendi (öl.1572), E-bussuud Efendi (öl.1574).

Hammer, 17.yy'ın ilk çeyreğinde, eserleriyle mümtaz olan ulemayı şöyle sıralıyor. ⁽¹⁾"Mir'âcü'n-nebevî ve "Nüzhetü'l-Cihân" mütercimi Altıparmak (öl.1623), Mekke Kadısı Rızâyî Alî Çelebi (öl.1629), Hamidli Karaca Ahmed (öl.1615), Molla Kadı (öl.1616) ve Tabiz-zâde Molla Mehmed (öl.1619).

17.yy'ın meşhur âlimleri, Taşköprülü-zâde Mehmed Kemâled-din Efendi (öl.1621), Nev'i-zâde Atâyi (öl.1635), Katip Çelebi (öl.1657) , Sarı Abdullah Efendi (öl. 1660), Hibri Ali Efendi (Bülbülzâde) (öl.1669), Hezarfen Hüseyin Efendi (öl. 1691). şeklinde sayılabilir.

17.yy'da Osmanlı devleti idâri ve siyâsî bakımlardan eski parlak devrinden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamakla beraber, Türk dili ve kültürü Rumeli, Bosna, Kırım ve Macaristan-da iyice temel atmış ve yerleşmiş bulunuyordu; artık buralarda Osmanlı yazısı kabul edilerek Türkçe-Sırpça, Türçe-Boşnakça, Türkçe-Macarca sözlükler yazılmış ve birçok Osmanlıca kelime burada konuşulan dillere girmiştir.

Bu yy'ın başlarında Mevlevî şâirlerinden Bağdatlı Rûhî Osman (öl.1605) ve Nef'î(öl.1634) yeni bir edâ ile meydana

1) Hammer, Osmanlı Tarihi, İs.1990, 4.cilt, s.591-592. Ayrıca bkz.İ.H.Üzünçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı, Ankara, 1988, s.236

çıkmiştir. Bu asırda yaşayan belli başlı şâirlerimiz şunlardır: Nev'i-zâde Atâyî (öl.1635), Kaf-zâde Fâizî (öl.1622), Sabrî (öl.1640), Cevrî İbrâhim Çelebi (öl.1655), Nâillî-i Kadim (öl.1666), Fehim-i Kadim (öl.1648), Şeyhü'l-İslâm Yahyâ (öl.1643), Neşâtî Ahmed Dede (öl.1674), Fasih Ahmed (öl. 1699), Mezâkî Süleyman Efendi (ö.1675), Azmî-zâde Hâletî Efendi (öl.1630), Gani-zâde Nâdirî (öl.1626), Hakani Mehmed Bey (öl.1606)⁽¹⁾

a) 17.yy'daki Tasavvuf Cereyanları.

Bu yy'da Sofiyye ricaline karşı müthiş bir şekilde hasım olan bir va'ız sınıfı görüyoruz; vaazlarıyla avamı okşayan bu zümre ile münevverlere hitap eden mutasavvıflar arasında bir zamanlar kitaplar ve risâlelerle yapılan ilmi münakaşa bu asr ortalarına doğru İstanbul'da fi'lî, mücâdeleci ve ihtilâlcî bir mahiyet arz ediyordu. Fikrî mücâdelenin, silaha sarılıp katliâma varacak dereceye gelmesinde hükümetin aczi ve saraya mensup veya sarayda vazife gören bazı câhil ağaların va'ızların teşvikiyle Sofiyye ricâline düşman olmalarında tesiri vardır.

17.asırda Sofiyye ricâli arasında tekke şeyhi olarak Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolundan Abdülmecid şeyhî (öl. 1639) ve Bayramiyye tarikatının Celvetiyye kolundan Aziz Mahmud Hüdâî Efendi (öl.1628) ile Abdü'l-ahad Nuri Efendi (öl.1651), İbrahim Efendi (öl.1655), Halvetiyye tarikatının Ramazaniyye kolunun kurucusu Şeyh Ramazan Mahfî (öl.1643), Galata Mevlevî Şeyhi Rüsuhi İsmail Dede (öl.1631) ve Kadiriyye tarikatının Türkiye'de ikinci piri sayılan Tosyalı İsmail Rumî (öl.1631) gibi ârifane eserleriyle tanınmış şahsiyetler mevcuttur.⁽²⁾

1) Bkz. Uzunçarşılı, O.Tarihi, 3.c., 2.kısım, s.520 v.d.

2) Uzunçarşılı, O.Tarihi, 3.c., 1.kısım, s.350-351.

Bu asırda ulema sınıfının da ağırlığı hissedilmeye başlar. Fâtih cami'i vak'ası ulemânın ilk isyanlarındanadır. (1)

17.yy'da Osmanlı devleti, idâri, malî, askerî, adlî ve hukukî bakımlardan içeriden yıkılmakta idi; bu yıkılıştaki muhtelif sebepler vardı. Padişahların mizacı, bünye ve yaşları dolayısıyla bizzat işleri ele almamalarının ve buna mukabil ekserisi cahil, menfaatçi, iktidârî olmayan vezirlerin hükümet başkanı olmalarının, vali, memur ve hakim tayinlerinde ehliyetten ziyade rüşvetle tayinin yer almasının, mali işlerin iltizamın zorba takımı eline bırakılarak, halkın bunların ellerinde perişan olmasının ve bunun neticesinde çift ve çubuklarını terk eden bir kısım "çiftbozan" reâyâsının levent adıyla şakâvete başlamalarının ve kadıllarla onların tayin ettikleri naipilerin -pek azı müstesna- vali, sancak beyi veya zorbalarla uyuşacak vazifelerini süistimal etmelerinin tesiri vardı.

Bu mezalim sebebiyle, birçok köylü halk acıklı bir hâle düşmüştü. Köylü halktan bir kısım çiftini bozup şakavete başlamış ve bir kısmı da şehir ve kasabalara iltica etmiş, kalkanlar da ezilmişti. Halkı ezen bu levend ve sekbanlardan başka vilayetlere, kasabalara yerleşmiş olan bir de kapıkulu süvarileri vardı.

Önce Kuyucu Murad Paşa'nın ve daha sonra da 4.Murad'ın şiddetli darbeleriyle bu isyan ve şakâvetler önlenmiş ise de, merkez zayıf düştükçe yine baş kaldırmakta tereddüd etmiyorlardı.

Hükümetin aczi ve devlet idaresine el koyan ocak ağalarının, ak ve kara hadım ağalarının nüfuz ve tesirleri sebebiyle eyaletler ihmal olunmuş, yalnız İstanbul düşünülür hâle gelinmiş, bilhassa Anadolu'daki isyanlar söndürülemez asilerin reislerine valilikler verilmek suretiyle bunlar hükümetin mümessili sıfatıyla eli bayraklı olarak halkın başına belâ kesilmişlerdir. (2)

1) Bkz.Uzunçarşılı, O.T. 3.c.kıs.1.s.146; Hammer ,4.c.s.578-579-80-81-82-83.

2) Uzunçarşılı,3.c.,2.kısım, s.308-309.

b) 17.yy'da Batı İlim Alemi

16.yy. sonlarıyla, 17.yy da Osmanlılarda müsbet ilimlere dair olan eserler parmakla gösterilecek kadar az olduğu halde buna mukabil, Carp aleminde eski skolastik eserlerin ve eski zihniyetin yerine 17.yy'dan itibaren yeni ilmi metod ve keşifleriyle kıymetli eserler vücuda gelmeye başlamıştır.

Bu asırda, tıpta yeni ilerlemeler olduğu gibi dünyayı merkez yapan Batlamyus kaidesinin yerine Frusya lı Kopernik'in (öl.1543) usulü kaim olmuş ve bunu yetmiş seksen sene sonra meşhur Kepler (öl.1630) kabul ve tatbik ettiği gibi yeni keşifler de bu usulün doğruluğunu teyid etmiştir. Yine bu devrede Galile'nin (öl.1642) koymuş olduğu fizik ve tabii ilimler kanunları müsbet ilimler alemine yeni ve geniş ufuklar açmıştır. Bundan sonra meşhur Dekart (öl. 1650) ve Bacon bu yüzyıla haklı olarak büyük asır adını vermişlerdir.

17.yy'da Avrupa ilim dünyasında böylece fikri gelişmeler ve yeni yeni keşifler olurken bizde müsbet ilimlerde yeni fikri hareketler şöyle dursun, eski şark metoduyla olan ilimler, 16.asırdaki kuvvetini bile muhafaza edememiş ve Batının ilmi ancak 18.yy'ın ikinci yarısından sonra yavaş yavaş alınmaya başlanmıştır. (1)

---

1) Uzunçarşılı, 3.cilt, 2.kısım, s.518-519

B) Miftâhu'l-'Ulûm ve Telhîs'in Şerh, Haşîye ve sâirleri

A) Miftahu'l-'Ulum'un Şerh ve Haşiyeleri

a- Şerhleri

- 1) Harezmi, Hüsame'd-din el-Müezzini (742/1341-42'den sonra): Eserin tamamını H.742'de şerh etmiş.
- 2) Şirazi, Kutbu'd-din Mahmud İbn Mes'ud bin Muslihi'd-din (710/1310): Eserin 3. kısmını şerh etmiş ve adına dan Miftahu'l-Miftah demiş. Kitabı Keşşaf'ta adı böyle geçiyor.
- 3) Taftazani, Sa'de'd-din Mes'ud bin 'Ömer (791/1390): Şerh tarihini 789/1387.
- 4) Cürcani, Seyyidi's-Şerif 'Ali b. Muhammed (816/1413): El-Misbah ismini verdiği eserini H.804/1401-1402'de Semerkand'da yazmış.
- 5) Şemse'd-din, el-Muizzi.
- 6) Şirazi, Nasru'd-din et-Tarmîzi: Kutbu'd-din Şirazi'nin muasırı.
- 7) Nişaburi, Nizamu'd-din Hasan bin Muh. el-'Arac: H.9. asır başı alimlerinden.
- 8) Hüsame'd-din el-Kati (760/1359).
- 9) Kazı-i Rum Hüsame'd-din el-Mer'i.
- 10) El-Kaşi 'İmadü'd-din Yahya bin Ahmed oğlu Kemaleddin 3. kısmının şerhini yapmış.
- 11) Seyfe'd-din el-Ebheri (700/1300).
- 12) Mevlana Sultan Şah (Cürcani'nin şerhine benziyor).
- 13) El-Halhalî, Şemseddin Muhammed bin Muzaffer (745/1344).
- 14) El-Hatib el-Yemini.
- 15) El-Muhaşşi, Sinaneddin Yusuf (986/1578)

b- Miftahu'l-'Ulum'a Haşîye Yazanlar

- 1) Taşköprüzade Ahmed bin Mustafa (962/1555): Seyyid Şerif'in şerhinin başına haşîye yazmış.
- 2) Şeyhzade, Muhyi'd-Din Muh. bin Mustafa el-Muhaşşi (951/1544)
- 3) Eş-Şerişi, Cemale'd-din Muh. bin Ahmed (769/1367-68).
- 4) El-Mevsili's-Şafi'i İbni's-Şeyh Avniyye (Avine) Ali bin El-Hüseyn (755/1354)
- 5) Ed-Dımaşki, Bedre'd-din Muh. bin Muh. İbn Malik (686/1287)
El-Misbah fi İhtisari'l-Miftah
- 6) El-Merakeşi, Ebu Abdullah Muh. bin Abdurrahman ed-Darir: Ed-Dımaşki'nin eserini önce nazm etmiş, sonra da şerhetmiş, a-

dına da "Dav'u-s-Sabah ala Terciri'l-Misbah" demiş.

- 7) İbn'n-Nahviyye, Bedre'd-din Muh. bin Ya'kub el-Hamavi:(718/1318) el-Merakeşi'nin eserini önce ihtisar etmiş, adına Dav'i'l-Misbah adını vermiş.
- 8) El-Me'anici Hasan (990/1582):Miftahu'l-'ulum'un 3.kısımını ihtisar etmiş.

c- Telhis Edenler

- 1) Kazvini, Şemse'd-din (Celale'd-din) Muh. bin 'Abdu'r-rahman bin 'Ömer (Hatib-i Elmışk diye maruf) (739/1338-1339):Eserin adı telhis-i Miftah.
- 2) El-İci, Kazî 'Azudu'd-din 'Abdu'r-rahman İbn Ahmed(700-756/1300-1301--1355):El-Kevalü'l-Gıyasiyye(3.kısımının telhisi)

d- Şerhlerin, Telhislerin Üzerine Yapılan Haşiye v.s.ler

- 1) Taftazani'nin şerhinin üzerine bir çok haşiye yazılmış. Bunlardan biri Molla Arabşah Ahmed bin Mahmud el-Bursevî İbn Ahi'dir.
- 2) Koçhisari Alaeddin Ali "Muhammed Ali"(885/1480):Taftazani'nin şerhine, Kesfü'r-Rumuz ve Fethu Babi'l-Künuz adını verdiği bir haşiye yazmış.
Ayrıca, Molla Husrev Seyyid'in şerhinin başına haşiye yazmıştır.
- 3) Seyyid Şerif'in şerhi üzerine Eş-Şirvani ,Şemseddin Muhammed bin Şihabü'd-din (892/1487).
- 4) Seyyid Şerif'in şerhi üzerine Es-Samsunî, Muhyi'd-din Muh. İbn Hasan (919/1513) birer haşiye yazmıştır.
- 5) Et-Tokatî, Molla Lütfullah bin Hasan(900/1494-95):Samsunî'nin eserine(şerhine)haşiye yazmış.
- 6) Şeyh Sinan Yusuf el-Hamidi (911/1505-1506):Seyyid Şerif'in eserine haşiye yazmış.
- 7) Sadi bin Taci Bey(922/1516):Seyyid Şerif'e haşiye.

- 8) Musannif, Alaeddin Ali bin Muhammed (803/1400-1401-871/1466-67):834/1430-31'de Taftazani'nin, 850/1446'da da Seyyid Şerif'in şerhine haşiye yazmış.
- 9) Kutbu'd-din Merzifoni (935/1528-29): Seyyid Şerife haşiye.
- 10)Salih İbn Kadı Celal: Şerif'e haşiye.
- 11)Seydi el-Hamidi(912/1506-1507):Şerif'in Şerh'inin Üzerine Sorular diye bir kitap yazmış.
- 12)Ya'kub bin Seydi Ali (931/1524-25):El-Hamidi'nin yazdığı eserine cevap olarak bir kitap yazmıştır.
- 13)Karamanî Seydi Ahmed bin Üveys(924/1518):Şerif'in eserine dair soru cevap şeklinde bir risale yazmış.
- 14)El-Aydani, Karabali İbn Seydi (929/1522-23):Şerif'teki sorulara cevap olarak bir risale yazmış.
- 15)Yegani Paşa Çelebi (938/1531-32):Şerif üzerine bir haşiye yazmış.
- 16)Hafızü'd-din, Al-Acemi Muh.İbn Ahmed:Şerif'e haşiyesi var.
- 17)İbn Kemal Paşa, Şemse'd-din Ahmed bin Süleyman:Miftahu'l-'Ulum'daki ibareleri şerheden, "Tagyirü'l-Miftah" adını verdiği bir kitap yazmış. Eserine, kendisi bir de haşiye yazmış, adına da "İfadetü'l-Fettah Fi Haşiyeti'l-Tagyirü'l-Miftah" demiş.
- 18)Kethuda Mustafazade Muh.bin Mustafa (1039/1629-30):Miftah'ı şerhedenlerden Sinaneddin Yusuf(986/1578)'un yeğenidir.Sinaneddin'in eserini tamamlamıştır.
- 19)Germiçani İbrahim bin Hüsam(1016/1607-1608):Şerifi diye meşhur. Kemal Paşazade'nin şerhini tekmile ediyor.
- 20)Molla Fenari, Muhyiddin Muhammed Şah:Seyyid Şerif'in şerhi üzerine bir haşiye yazmıştır.
- 21)Kadızaade Molla Ahmed bin Mahmud (988/1580):Seyyid Şerif'e 2.fennin sonuna kadar haşiye yazmış. Eseri Kanuni'ye hediye etmiş.
- 22)Muhammed bin Sinaneddin Yusuf (989/1581): Seyyid Şerif'in şerhine isti'are bahsinin sonuna kadar haşiye yazmış.
- 23)Kirmasti, Molla Yusuf bin Hüseyin (906/1500-1501): Şerif'in şerhinin başına haşiye yazmış.

- 24) Molla Fenari, Şemseddin Muhammed ibn Hamza(834/1430-31): Teftazani ve Şerif'in şerhleri üzerine ta'likat yazmış. Bunu Mecdî Şakâyak tercümesinde zikretmiştir.
- 25) Ankaravi Zekerriya bin Bayram(1001/1593): Seyyid Şerif'e haşiye.
- 26) Âlemşah Molla Abdurrahman bin Saçlı Emir (987/1579): Şerif'in şerhine haşiye yazmış.
- 27) Mehmed bin Sarı Gürz(990/1582): Şerif'e isti'are bahsine kadar ta'likat yazmıştır.
- 28) Salih bin Celal el-Kadı(983/1575): Şerif üzerine ta'likata ve Menakıdu'r- Ra'in fâ Kava'idi'l- Fennin adlı haşiyesi var.
- 29) Alaaddin Ali el-Fenari : Şerif'in şerhine haşiyesi var. Ayrıca Ebu'l- Leyse Semerkandi'nin Şerhu'l- Miftah'ına da haşiye yazmış ve eseri Hüseyin Paşa'ya hediye etmiş. Yazılış tarihi 941/1534'tür.
- 30) Ali Manak( ) : Seyyid Şerif'in şerhi üzerine 986/1578- 987/1579 yılları arasında Haseki Medresesinde bir haşiye yazmış.
- 31) Vâsı'î 'İsâ Molla Ali: S. Şerif'e haşiyesi var.
- 32) Emir Hasan: Seyyid Şerif'in şerhine haşiyesi var. Fakat, bu Ali Manak'ın yaptığı haşiyeden daha zayıftır.
- 33) Şeyh Abdü'l-Mecid bin Nasuh bin İsrail: Miftahu'l- 'Ulum'un 3. kısmını ihtisar etmiş. Eserini 2 bâb üzere tertib etmiş. 1. bâbda âyetler, 2. bâbda beyitleri almış, Mutavvel ve Muhtasar şerhlerinin faidelerini ona ilave etmiştir. Eserinin adını Muhtasaru'l- Muhtasar koymuştur.
- 34) Seyyid Şerif'in şerhine yapılan haşiyelerden birinin müellifi belli değil. İçerisinde İ. Bayezid'in ismi geçiyor. Üzünce bir önsözü vardır.
- 35) Mevlana-zâde el-Hatayî: Seyyid Şerif'e haşiye.
- 36) Bali-zâde Mevlana Mustafa: Seyyid Şerif'e haşiye. Sahn'da müderristir.

37) Nesefi(Baykendi) Ali bin Muhammed bin Dihkan Ali bin Ebibekr bin Ali Tace'd-din et-Tebrizi'nin şerhinin 3.kismina "Tenkinü'l-Miftah adıyla haşiye yazmış.718/1318'de Harezmi'e gelmiş ve 719/1319 yılının Şaban ayında eseri bitirerek Sultan Muhammed Ozbek Han'a hediye etmiştir.

) Telhisü'l-Miftah Fi'l-Me'ani ve'l-Beyan'ın Şerh ve Haşiyeleri

- 1) El-Halhalî, Muhammed bin Muzaffer (Ölm.745/1344): Miftahu Telhisu'l-Miftah.
- 2) Ez-Zevzenî, Şemsü'd-din Muhammed bin Osman bin Muhammed (792/1390)
- 3) Taftazani, Sa'de'd-din Mes'ud bin Ömer (792/1390): Eseri iki kez şerh etmiş. İlk şerhi 748/1347'de, ikinci şerhi de 756/1355'de yazmış. Birinci şerhe "Mutavvel", ikinci şerhe de "Muhtasar" demiş. En meşhür şerh Taftazani'nin şerhleri dir.

A) Mutavvel Üzerine Yapılan Haşiyeler

- 1) Cürcanî, Seyyidi'ş-Şerif Ali bin Muhammed (816/1413) .
- 2) El-Fenari, Hasan bin Muhammed Şah (886/1481).
- 3) Molla Husrev Muhammed bin Feramurz (885/1480). Eserinde El-Kırımı'nin itirazlarına cevaplar vermiş. Mecdî, Şakayık Tercümesi'nde zikretmektedir.
- 4) Ebu'l-Leys Semerkandî, Ebu'l-Kasım bin Ebibekr.
- 5) Mirzacan Habibullah eş-Şirazî (994/1586).
- 6) Şeyhu'l-İslam Ahmed bin Yahya İbn Muhammed el-Hafid (906/1500): Şehid olmuştur.
- 7) El-Lari, Muslihü'd-Din Muhammed (979/1571).
- 8) Musannif Alaeddin bin Muhammed Eş-Şahrudi El-Bistami (871/1466-67): Haşiyeyi 830/1427'de Herat'ta yazmaya başlamış, Bistam'da 832/1429'da bitirmiş.
- 9) El-Kırımı, Ahmed bin Abdullah (862/1458'den sonra): Haşiyeye El-Mu'avvel ismini vermiş. 856/1452'de bitirmiş.
- 10) Mevlane Ahmed et-Talası.
- 11) El-Besati Şemse'd-din Muhammed bin Ahmed (842/1438-39).
- 12) İbn Cema'i İzzî'd-din Muhammed bin Ebibekr (819/1417): Mutavvel üzerine 3 tane haşiyeye yazmış, el-Mübeyyen ve'l-Mufassal diye de isim vermiş.
- 13) Es-Seyramî, Şeyh Yahya bin Seyf (Yusuf) (833/1429-1430): Haşiyeyi 830/1426-27 yılında yazmış.
- 14) Es-Samsunî Mevla Hasan bin Abdu's-Samed (891/1486).

15) El-Hataf, Mevlana Nizamü'd-din Osman (901/1495-96).

1) Seyyid Şerif'in Haşiyesi Üzerine Haşiye Yazanlar:

1a-) Muslihi'd-din Mustafa bin Hüsam er-Rumi: Molla rev'in itirazlarına cevap vermiş.

1b-) El-Kirmasti, Mevla Yusuf bin Hüseyin (906/1500-1502): Ebu'l-Beka, Vaz'iyyesinde bunu zikretmektedir.

B) Muhtasar Üzerine Yapılan Haşiyeler

1. El-Hataf, Mevlana Nizamü'd-din Osman

2. El-Yezdi, Abdullah bin Şihabü'd-din (1015/1606): 962/1555 yılında, Şiraz'da Mansuriyye Medresesi'nde yazmış.

1) Hataf'ın Haşiyesi Üzerine Haşiye Yazanlar:

1a) Mirzacan Habibullah eş-Şirazi (994/1586).

1b) İbn Molla Halebi, İbrahim bin Ahmed: Gayetü's-Sülû'l-Haris Min İzahî Şerhi't-Telhis. Ayrıca küçük bir haşiyesi daha var. Er-Ravzu'l-Muvaşşi mine't-Tahrir ale Şerhi'l-Muhtasari'l-Mubaşşi adını taşır.

1c) Kirmasti, Yusuf bin Hüseyin (906/1500-1503)

1d) Hamidi'd-din bin Efdadü'd-din el-Hüseyni.

1e) Şeyhu'l-İslam Ahmed bin Yahya bin Muhammed el-Hefid (916 veya 906/1500-1501) Haşiyeyi 886/1481'de yazmış.

1f) Muslihi'd-din Mustafa bin Hüsam er-Rumi.

1g) Hatib-zâde er-Rumi, Muhammed bin İbne'l-Hatib (901/1495-1496).

1h) El-Ezheri, Şihabü'd-din Ahmed bin Kazım el-Abbadi (994/1586): Talebeleri, eserinin kenarındaki notları toplayarak Seyyid Şeri, Nasıru'd-din Batlavî üzerine bir kitap yazmıştır. Bu da faydalı ve büyük bir haşiye olmuştur.

4) El-Baberti, Ekmelü'd-din, Muhammed bin Mahmud (786/1384): Şerhini 772/1370-71 ramazanında yazmıştır. Eseri için ayrıca Mutavvel'in Haşiyesi de denir.

- 5) Es-Sübki, Bahaüddin Ahmed bin Ali bin Abdu'l-Kafi (773/1371-72): Şerhin adı Arusu'l-İfrah'tır.
- 6) Nazıru'l-Ceyşii'l-Halebi, Muhibbi'd-din Muh. Yusuf bin Ahmed bin Ubeydi'd-Da'im (778/1376-77).
- 7) Et-Tebani, Celale'd-din Rasulan bin Ah. bin Yusuf (793/1392).
- 8) El-Konevi, Şemse'd-din Ebi Abdullah Muh. bin Yusuf bin İlyas (778/1386): Eserinin adına Et-Telhis demiştir.
- 9) El-Kayseri, Muh. bin Ahmed bin el-Muvaffak, te'lif tarihi 761/1359-60.
- 10) Nükrekâr Seyyid Abdullah bin el-Hasan (750/1349-50).
- 11) El-Esferaini, İsamü'd-din İbrahim bin Arabşah (945/1938-39)
- 12) İbne'l-Tebrizi, Muh. bin Muh. bin Muhammed: Eserin adına Nefaisü't-Tensis demiştir. Taftazani'nin şerhinden daha sonra yazılmıştır.
- 13) E l-Abbadi (veya Abbasi), Abdu'r-rahim bin Ahmed (963/1555-56): Telhis'in beyitlerini şerh etmiş. Eserin adını da "Me'ahidü't-Tensisi ala Şevahü't-Telhis" koymuş. Beytleri söyleyenlerin tercüme-i hallerini de vermiş. Eseri Ebu'l-Beka'ya hediye etmiş. Daha sonra eserini telhis ve ihtisar edip kısaltmış.
- 13a) El-Guzzi, Bedre'd-din Muh. bin Radiyu'd-din Muhammed (948/1541): Şam müftüsü. Şevahid'i şerh etmiştir. Eserinin adı: "Et-Tansis Fi Şerhi Şevahidi'l-Telhis'tir.

Telhisü'l-Miftah'ı İhtisar Edenler

- 1) Es-Sahib, Şihabü'd-Din Ahmed bin Muh. (788/1386): Latifü'l-Me'ani.
- 2) Molla Lutfi, İbn Hasan et-Tokati (900/1494-95): Telhisü't-Telhis.
- 3) El-Ayni, Zeynü'd-din Ebi Muh. Abdurrahman bin Ebibekr (893/1488): Tuhfeti'l-Mu'ani Li-İlmi'l-Me'ani.
- 4) İbni Cema'a, İzzi'd-din Muh. bin Ebibekr (819/1416).
- 5) Perviz er-Rumi (897/1491-92)
- 6) Nure'd-din Hamza İbn Turgud: Eseri Hac yolunda 962/1554-1555 'de te'lif etmiş. 1 Mukaddime, 3 Mesalik ve 1 Hatime üzerine tertib etmiş, adını da "El-Mesalik" koymuş. Bu eserini tekrar şerhetmiş ve adına "El-Hevadi" demiş.

- 7) "Aksa'l-Emani Fi-İlmi'l-Bedii ve'l-Me'ani" ve Fethü Menzili'l-
li'l-Mesani" diye isimlendirilen bazı mutavvel şerhleri
vardır. İkinci eser 1 mukaddime ve 3 fen üzerine tertib
edilmiştir.
- 8) Amasi, Hızır bin Muhammed. (Amasya Müftüsü):El-İfadetü li
Unbubü'l-Belaga adlı eserini 1060/1650'de yazmış. Daha çok
Unbubü'l-Belaga adıyla bilinir.
- 9) El-Halebi, Zeyne'd-din Abul-'izz vahir bin Hasan bin Habib
(808/1405-1406)O et-Telhis Fi Nazmi't-Telhis adını vererek
eseri manzum olarak telhis etmiştir. 2500 beyittir.
- 10)El-Kılıcı Şihabü'd-Din Ahmed bin Abdullah (829-892/1426-1487).
- 11)İbni'l-Ayni, Zeyne'd-din Abdurrahman.
- 12)Es-Suyuti, Celale'd-din Abdurrahman bin Ebibekr (911/1505):
Miftahu't-Telhis (Ukudü'l-Cüman Fi'l-Me'ani ve'l-Beyan) Daha
sonra bu eseri de şerh edip Ukudü'l Cüman (Lail-i Ukudü'l-
Cüman) diye adlandırmış.
- 13)El-Mu'arri, Ebü'n-Neca İbn Halef (839/1435-36. doğ.)

Telhisü'l-Miftah'ın Tercümesi (1)

- 14)Altıparmak. Muhammed İbn Muhammed (1033/1623-1624):Mutavvel'-
i Türkçe'ye tercüme etmiştir.

C. MEHMED BİN MEHMED ALTIPARMAK

1) HAYATI⁽¹⁾

Asıl adı Mehmed'dir. Kaynaklarda, çeşitli araştırma ve incelemelerde, Altıparmak Muhammed bin Muhammed eş-Şeyh, Altıparmak Muhammed bin Muhammed Altıparmak bin el-Çık-

1) Hayatı ve eserlerini şu kaynaklardan faydalanarak yazdık:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Devleti'nin İlmîyye Teşkilatı, Ankara, 1968; İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Tarihi, 3.C., 2.kısım, Ankara 1977; Nev'i-zâde Atâullah b.Yahya: Hadâyiku'l-Hakâyık Fî Tekmileti's-Şakâyık (Zeyl-i Şakâyık), Râşid Efendi Kütüphanesi, 938, eki 895 ve Doç.Dr.Abdülkâdir Özcan: Şakâyık-ı Nu'mâniyye ve Zeyilleri, 2.C., İstanbul 1989; Âgâh Sırrı Levend: Türk Edebiyatı Tarihi, 1.Giriş, Ankara, 1975; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi: Osmanlı Müellifleri, 1.C., İstanbul 1915; Kâtip Çelebi: Keşfü'z-Zünun an esâmî'il-Kütübi ve'l-Fünûn 1.2.C., 2.baskı, İst.1971, 1972; Katip Çelebi: Fezleke, 2.C.İstanbul, 1287/1870; Ömer Rizâ Kehhâle: Mu'cemü'l-Müellifin, 11.cilt., Şam 1960; Bağdatlı İsmail Paşa: Hediyyetü'l-Arifin Esmâ'il-Müellifin, 2.C., İstanbul, 1955; Carl Brockelmann: Geschichte der Arabischen Litteratur, 2.C., Berlin 1912; Carl Brockelmann: Supplementband, 2.C., 2.baskı, Leiden, 1949; Mehmed Ali Kirboğa (Alatalı): Kâmûsü'l-Kitâb ve Mevzû'âtü'l-Müellefât, Konya 1974; A.Faruk Meyân: Altıparmak Peygamberler, İstanbul 1976; "Mehmed Efendi", TDEA, 6.C.s.203; M.Tayyib Gökbilgin: "Ulemâ", İ.A.13.C., s.23-26; M.Tayyib Gökbilgin: "Celâl-zâde", İ.A., 3.C., s.61-64; F.Krenkow: "Sekkâkî", İ.A.10.C., s.328-329; C.A.Storey: "Teftazânî", İ.A., 12/1.C., s.118-121; M.Streck: "Kazvinî", İ.A., 6.C.s.528-532; Moh.Ben Cheneb: "İbnü'l-Hacib", İ.A.5/2 C., s.856-857; Adnan Karaismailoğlu: "Altıparmak Mehmed Efendi" TDVİA, 2.C., s.542 [Muhibbî, Hulâsâtü'l-Eser, IV, 174; Storey; Persian Literature, I, 29, 114, 115, 187, 188; Özege, Katalog, 3, 985; Suad Mahir Muhammed, Mesâcidü Misr ve Evliyâühe's-Sâlihün, Kâhire, 1404/1983, s.175-177; SR, s.19(201), (26 Receb 1330), s.361, TA, 2, 221;

rikçı, Eş-Şeyh Muhammed bin Muhammed Üskübî, Muhammed bin Muhammed el-Üskübî biAltıparmak, Muhammed bin Muhammed Altıparmak, Muhammed bin Muhammed Altıparmak el-Üskübî, Mehmed bin Mehmed Üskübî, Mehmed Efendi Üskübî Altıparmak, Mehmed Hâdim Mehmed, Üsküplü Muhammed Altıparmak Halvetî ¹⁾, Altıparmak Mehmed Efendi, Altıparmak Mehmed, Çıkrıkçızâde Efendi gibi çok çeşitli şekillerde ismiyle karşılaşılmaktadır. ²⁾

Ne zaman doğduğu hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Babası Mekke ve Medine kadılığı yapmış olan Mehmed Efendi'dir. Mehmed bin Mehmed, Üsküp'te tahsiline devam ederken, önce "Çıkrıkçızâde" diye tanınmış, daha sonra da ilim erbâbı arasında "Altıparmak" ³⁾ lakabıyla meşhur olmuştur. Eserlerinde kendi isminden bahsederken, "Muhammed bin Muhammed biAltıparmak" ifadesini kullanması da bu hükmü destekler mahiyettedir. İ.Ü.7282 numarada kayıtlı Delâ'il-i Nübüvve adlı tercüme eserinde, çeşitli hocalardan ders aldığı, iyice yetiştikten sonra Kur'an-ı azimü's-şan'ı tefsirde tam bir gayret gösterdiğini kaydetmektedir. Âlet ilimleri ve yüksek ilimlerin tahsilini Üsküp'te tamamlamış daha sonra, tasavufta bir şeyhe intisap etme lüzûmunu hissederek, mezârı hâlen Üsküp'te bulunan ve halk tarafından ziyaretgâh olarak kullanılan, Bayramiye tarikatı şeyhlerinden Seyyid Ca'fer Efendi'ye intisap etmiştir.

J. Schacht, "Altı Parmak", EL² (İng.), 1,4,23.; S.A. Bonebakker, "Al-Kazwini" a.e. IV, 363-364. Fehmi Edhem Karatay: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, 2.C.s.51. İstanbul, 1961.; TÜYATOK:34 (İstanbul) I.C.,s.50.

1) M.A.Kırbağa: Kâmûsü'l-Kitâb. s.347. Müellif neye dayanarak Altıparmak'a Halvetî sıfatını izâfe ettiğini belirtmiyor. Altıparmak, Bayramiye tarikatına mensuptur.

2) TÜYATOK.I.cilt.,syf.50'de Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân adlı eseri tanıtılırken, yanlışlıkla Mehmed bin Mehmed Bursavî denilmiştir.

3) İznik'te Lefke kapısında türbesi ziyaret olunmakta olan Altıparmak Anadolu âlimlerinden 1046/1637'de vefât eden Hayreddin Efendi'dir.

Yine Delâ'il-i Nübüvve-i Muhammedî ve Şemâ'il-i Fütüvvet-i Ahmedî" adlı eserinin baş kısmında kırk yıla yakın tefsir, hadis-i nebevî ve şer î ilimlerin zikriyle uğraştığını, Rumeli talebelerine ders verdiğini, otuz yıl kadar Arap memleketlerinde tarikat hallerini tezkâr edip yaşlandığını belirtmektedir. Sittin li-Cevâmi i'l-Besâtin adlı eserinde de cümle ömrünü ders, tezkir, nakl-i hadis ve tefsîre sarf ettiğini söylemektedir.

Kendi ifâdesinin de işaret ettiği üzere, tasavvufî tahsili de bitirdikten sonra, İstanbul'a gelmiş ve Fatih Câmi inde uzun müddet hadis, tefsir, fıkıh dersleri ve va'azlar vermiştir. Bu va'az ve derslerden sonra şöhreti daha da yayılmıştır. Bir müddet sonra Mısır'a yani Kâhire ye gitmiş ve orada da verdiği dersler ve va'azlarla Arap âlimlerinin ve bölge halkının takdirinin toplamıştır. Bu arada Bayramiye tarikatının şeyhliğine de devam etmiştir. Hac farızasını yerine getirmek için Hicaz'a gitmiş, döndükten sonra, ölünceye kadar Kâhire de kalmış, tasavvuf ile meşgul olmuş, zikir halkaları oluşturmuş, ders vermekten de geri kalmamıştır. Hicri 1033⁽¹⁾ / 1623-24 yılında vefât etmiş, cenazesi büyük bir kalabalık tarafından kaldırılarak "Sûk-ı Gar" mevki inde yaptırıldığı ve bugün de "Mescidü Altıparmak" diye anılan câmi'in avlusuna defn edilmiştir.⁽²⁾

Öldüğü zaman 70 yaşın üzerinde olmalıdır. Çünkü Delâ'il-i Nübüvve adlı eserinde kırk yıla yakın bir zaman tefsir ve hadisle uğraştığını, Rumeli talebelerine ders verdiğini, otuz yıl kadar da Arap memleketlerinde tarikat hallerini tezkâr edip yaşlandığından bahsettiğine göre, onun 80 yaş civârında vefât ettiğini farz edecek olursak, 16.y.y.'in ikinci çeyreğine doğru, yani 1540-1545 yılları civârında doğmuş olması gerekmektedir. Şu hâlde Altıparmak Mehmed Efendi, Kanûnî Sultan Süleymân devrinde doğmuş, sırasıyla 2.Selim (1566-1574), 3.Murad (1574-1595), 3. Mehmed (1595-1603), 1.Ahmed (1603-1617), 2.Osman (1618-1622) devirlerinde yaşamış ve 4.Murad'ın tahta çıktığı sene vefât etmiştir.

1) Ölüm tarihi bazı kaynaklarda yanlış olarak, H.1003 şeklinde görülmüştür. Bkz. Keşf. 1723-24, 1976; Hediyyetü'l-Ârifin, 261; İsmail Mercan, Erciyes Dergisi, 6:148 Nisan 1990 s.11-12; Ali Rıza Karabulut, Raşid Efendi Ktp. Katalogu, s.61, İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi 3.cilt, 2.kısım, syf.493

2) TDVİA.C.2,s.542'de bu caminin fotoğrafı verilmiştir.

Altıparmak, devrinin önde gelen, sayılı âlimlerindedir. 17. yüzyıl, 16. yüzyıla göre bir çok bakımlardan olduğu gibi âlimleri açısından da kısırdir. Bu asırda, bir asır önceki Müftü Ali Cemâlî (Öl. 1526 M.), İbn Kemâl Ahmed Şemseddin (Öl. 1536 M.), Atûfi Hayreddin Hızır (Öl. 1541 M.), Kınalı-zâde Ali (Öl. 1563-1565 M.), Taşköprülü-zâde Ahmed İsâmüddin (Öl. 1561 M.), Celâl-zâde Sâlih Efendi (Öl. 1565 M.) ve Ebussuud Mehmed Efendi (Öl. 1574 M.) gibi âlimler değerinde, araştıran, inceleyen yüksek derecede âlim yoktur. Bu asır âlimleri daha çok, kalem sâhibi (edip) ve münşîdir. 17. yüzyılda, yüksek değerde ulemânın yetişmemesinin sebeplerinden biri de, medreselerden aklî ilimlerin (kelâm, riyâziye ve felsefe) kalkmasıdır. Bu asrın önde gelen diğer âlimleri Bergamalı İbrâhim (Öl. 1605 M.), Taşköprülü-zâde Mehmed Kemâleddin Efendi (Öl. 1621 M.), Aysî Mehmed Efendi (Öl. 1651 M.), Kütahyalı Hıbrî Ali Efendi (Öl. 1669'dan sonra) ve Ke-feli Ebû'l-Bekâ Eyüp (Öl. 1683 M.)'tür.

Altıparmak'ın şâirliği hakkında elimizdeki tek belge Nüzhet-i Cihân adlı eserinin mukaddimesindeki şiirleridir. Bunun haricinde herhangi bir eserde onun şiirlerine rastlayamadık. Aşağıya, Osmanlı Müellifleri'nde verilmiş örnek iki beyiti aynen alıyoruz:

Kâr u bârâ âkılın dâim hatâ-pûş olmadur
 'Ayb-bin olmak revâdur serverâ câhillere

Dide-i insâf ile nâzır olan ehl-i kemâl
 Nisbet itmez şeyn ü gaybı bir nefes kâmillere

2) ESERLERİ

Her ne kadar eserlerinin mukaddimelerinde tefsir ve hadislerle ilgili nice risale yazdığını söylüyorsa da, bugün elimizde bulunan gerek tercüme, gerek te'lif eserleri şunlardır:

a) Tercüme Eserleri

1) Delâ'il-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâ'il-i Fütüvvet-i Ahmedî (=Altıparmak) :

Molla Miskin diye bilinen Mu inü'd-din Muhammed bin Abdullah el-Ferâhî el-Hırevî ⁽¹⁾ (Öl. 954 / 1547) ⁽²⁾'nin "Me'âricü'n-Nübüvve Fî Medâricü'l-Fütüvve" ismiyle, bir mukaddime dört rükn ve bir hâtıme üzere tertip etmiş olduğu peygamberler tarihi ve Hz. Muhammed'in hayatına konu edinen Farsça meşhur siyer kitabıdır. Bu esere "Revnakü'l-Mecâlis" ismi de verilmektedir.

Eser mütercimine nisbetle, kısaca "Altıparmak" olarak bilinir. Altıparmak Mehmed Efendi, eserin başında, büyük, küçük, alçak, yüksek herkesin istifâde edebilmesi için açık bir ifâde kullanarak tercüme ve aslına uygun olarak bu eseri de bir mukaddime, dört rükn ve bir hâtıme üzere tertip ettiğini belirtmektedir. Birinci rüknde, Âdem, Şit, İdris, Nuh, Hûd, İbrahim, ve İsmail peygamberin hâdiseleri, ikinci rüknde Hz. Peygamberin

1) İran'ın meşhur hadis âlimlerindedir. Otuz bir sene hadis tahsil etmiş, bu sene zarfında her cuma Herat'taki Ulu Cami'de va'az vermiştir. Aynı şehirde bir sene de kadılık yapmıştır. Bu eseri ilk önce Hazret-i Muhammed'in hayatıyla ilgili küçük bir eser olarak yazmış, daha sonra çeşitli ilâvelerle genişletmiştir. "Bahrü'd-dürer" adlı tefsiri, "Ravzatü'l-Vâizîn" adlı kırk hadis mecmuası eserlerinden bazılarıdır.

2) Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 904/1498-99, 907/1501-1502 olarak verilmiştir. Bkz. Keşfü'z-Zünûn 1723-1724, A. Faruk Meyan :Peygamberler Tarihi, s.6.

doğumundan, peygamberlik gelinceye kadarki olayları, 3.rüknde vahyin gelişi ve keyfiyeti, mirâc hâdisesinin ayrıntılı olarak zikri, 4. rüknde Hicret'ten, vefâtına kadar geçen olaylar ve Hâtîme'de Hz.Muhammed'in mu'teber kitaplarda bildirilen meşhur mucizeleri verilir.

Altıparmak, kitabın adını "Delâ'il-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâ'il-i Fütüvvet-i Ahmedî" (1) koyduğunu belirttiğinden sonra, eserini Hz. Muhammed efendimizin ism-i şerifine ithaf ettiğini söylemektedir. (2)

Eseri, daha önce Tosyalı Kocanişâncı Celâl-zâde Mustafa Bey (Öl.975 / 1567-1568), Kanûni Sultan Süleymân'ın emriyle ve Altıparmak'ın da eserine vermiş olduğu isimle tercüme etmiştir. (3) Bu sebeple bazan iki eserin karıştırıldığı da olmaktadır. Meselâ, Süleymâniye, Fâtih 4289'da kayıtlı olan ve Kocanişâncı'ya âit olan eser, yanlışlıkla Altıparmak Mehmed Efendi'ye nisbet edilmiştir. Kâtip Çelebi de bu tercümeden haber veriyor. El-Mevlâ Mustafa bin Celâl et-Tevki'i'nin eseri 934/1527-28'de tercüme ettiğini ve esere "Delâ'il-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâ'il-i Fütüvvet-i Ahmedî" adını verdiğini kaydettikten sonra, Altıparmak'ın eseri Türkçe'ye 1000/1591 veya 1003/1595 târihinde tercüme ettiğini söylüyor. Her ne kadar eserin aslında tercüme târihi ile ilgili bir kayıt yoksa da, daha sonra Kâtip Çelebi'nin verdiği bu tarih, özellikle 1003 H. tarihi, bazı kaynaklar tarafından yanlışlıkla, Altıparmak Mehmed Efendi'nin ölüm tarihi olarak alınmıştır. Bu hataya bizzat Kâtip Çelebi de düşmüştür. (4)

1) İ.A. "Celâl-zâde" mad. 3.cilt. s.62'de M.Tayyib Gökbilgin'in "Üsküblü Altıparmak Efendi'nin, eseri asıl adıyla tercüme ettiğini söylemesi hatalıdır.

2) Brockelmann, Supplementband 2. s.661'de eserin adını "Targama'i Ma'ârif an-nubûwa" olarak vermiştir.

3) Eserin çeşitli nüshaları vardır. Topkapı Sarayı Müz.Ktp. H.1 1229, Bâyezid Devlet Ktp.5258, Râşid Ef.Ktp. 26878.

4)Ekz. Keşfü'z-Zünun,2.C.,s.1976; Hediyetü'l-arifin,2.C.,s.261.

İlk defâ H.1257'de İstanbul'da olmak üzere, sırasıyla Bulak 1271, İstanbul 1273, 1290, 1306, 1327, 1328'de baskılar yapılmıştır. İstanbul 1273 baskısının son kısmında Altıparmak hakkında bazı fazılların dediği söylenen iki beyit vardır:

Altı Parmak-veş Kemâl ehl-i cihân içre kanı
Merkadin Huld-i berîn etsin kerem ıssı ganî

Çün Kemâl ile geçirdi ömrünü ol sâl ü mâh
Her günâhın lutf ile afv eyleye ol pâdişâh

A.Faruk Meyân, İstanbul 1273 baskısını esas alarak, 1976 yılında, sâdeleştirmek ve bâzı ilâvelerde de bulunmak sûretiyle bu eseri Altıparmak Peygamberler Tarihi adıyla neşretmiştir.

Tarih-i Altıparmak diye de adlandırılan bu eser, Altıparmak Mehmed Efendi'nin kütüphânelerde en çok rastlanan eseridir. Şahısların ellerinde de çok sayıda nüshasının bulunması muhtemeldir. Bizim, fazla ayrıntıya girmeden, zaman müsâade ettiği ölçüde yapabildiğimiz tarama sonucu tesbit edebildiğimiz kadarıyla el yazması olarak 32 nüshası vardır. ⁽¹⁾Bunlar şu kütüphanelerde, şu numaralarda kayıtlıdır:

Süleymaniye Kütüphânesi: Hâmidîye 925, Fâtih 4287-4288, Çelebi Abdullah Efendi 241, İzmir 373, İsmihan Sultan 72, Ayasafya 0.3020, Pertevniyal 216, Lâleli 2038, Serez 1813, Şehid Ali Paşa 1946, Denizli 219, H.Hüsnü Paşa 849 ;

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: K.985, 986, 987, R.1356, H.1241, A 3107, 1070, E.H.1140, 1141 ;

İstanbul Üniversitesi: 933, 1202, 7282, 7365, 7381.

Bâyazid Devlet Kütüphanesi: 5237, 5318.

Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi: 906, eki 955.

Mevlânâ Müzesi: 3085.

1) Ayrıca bkz: Blochet, s.181-183, 483, 1231; Flügel, 2, 391, 392; Rieu, 36^b.

2) Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân (Terceme-i Nigârîstân)

Ahmed bin Muhammed bin Abdu'l-Gafûr Gaffârî el-Kazvîni¹⁾ (Öl. 975 / 1567)'nin muhtelif devrelere âit eserlerden alınmış bir kıssalar mecmu'ası olan "Nigârîstân" adlı Farsça İslâm târihinin tercümesidir. Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi tarafından da tercüme edildiği söylenirse de, bu, Kemâlpaşâ-zâde (İbni Kemâl)'nin, Şeyh Sâ'dî'nin Gülistân'ına nazire olarak yazdığı Nigârîstân adlı Farsça eserin Türkçe'ye tercümesidir.⁽²⁾ Hammer bu eseri aslından Latince'ye tercüme etmiştir.⁽³⁾

Eserin tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

Süleymâniye: İbrâhim Efendi 673, Kılıç Ali Paşa 737, Yeni İ Câmî 907, Damad İbrâhim Paşa 944, Hacı Mehmut Efendi 4817, Hüsvrev Paşa 455, Sü-Tarlan 191⁽⁴⁾

İstanbul Üniversitesi: 1208, 6061.

Bâyezîd Devlet Kütüphanesi: 5626.

Kayseri Râşîd Efendi Kütüphanesi: 26812.

1) Gaffârî Şâfiî fakihlerindedir. Visâli mahlası ile şiirler yazmıştır. Bu eserini Şah Tahmasb'a (953, / 1552) ithâf etmiştir. Nusân-ı Cihân-ârâ adlı, iki kitap hâlinde, manzûm bir târih de yazmıştır. Bkz. Cl. Huart: "Gaffarî". I. A. 4. C. s. 706, A. S. Levend: Türk Edebiyatı Tarihi. s. 235.

2) Bu konuda kaynaklarda ihtilaf vardır. Bkz. Osmanlı Müellifleri 1. cilt, 212., Kâmusü'l-Kitâb. M. A. Kırbağa s. 364, Büyük Türk Klâsikleri, 3. cild. s. 264., 5. cild. s. 135., T. D. V. İ. A. 2. cild. s. 542.

3) Dr. Mustafa Demirel: Kemâl Paşazâde, Yusuf u Züleyha, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1983, s. 15 .

4) TÜYATOK, 34 (İstanbul) 1. C. s. 50.

Ord.Prof.Dr. Mehmed F. Köprülü, Altıparmak Efendi'nin Nigârîstan tercümesinden husûsi kütüphanesinde bulunduğunu kaydetmiştir. (1)

3) Terceme-i Sittin li-Câmi'î'l-Besâtîn (=Yûsuf-nâme) :

Tâce'd-din Cemâle'd-din Ebu Bekr Ahmed bin Muhammed bin Zeyd et-Tûsî (Tarsusî) (2)'nin Yûsuf sûresi tefsiridir. Asıl adı Câmi'u lefâiti'l-Besâtîn olan eser 60 bölümden meydana gelmekte olup şu nüshaları tesbit edilebilmiştir:

Süleymâniye: M.Hafid Efendi 234, Damad İbrâhim Paşa 767, H. Hüsnü Paşa 97, 7169, Hacı Mahmûd Efendi 1627, 1924, Çelebi Abdullah Efendi 188, Hüsrev Paşa 204; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, K.241, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, R.1066, Köprülü Ktp. 286, 357.

b) Te'lif Eserleri

1) Müslümanlığın Hristiyanlıktan Üstünlüğü Hakkında Risale: Eser, Süleymâniye Kütüphanesi, Pertevniyal 998'de kayıtlı yazmanın 236-260 varakları arasındadır. Başka bir nüshası yoktur.

2) Tefsir: Anzab sûresi (3), 38.âyetten (mâ kâne alâ'n-nebeyyi min haraci fîmâ farâz'allâhu leh) . Kısmının tefsiridir. Müellif hattıyla 9 yaprak olarak yazılmış olan tek nüsha Süleymâniye Kütüphanesi, Laleli 139 m.'de kayıtlıdır.

1) Edebiyat Araştırmaları. Ankara, 1986, s.365, dipnot 11.

2) Bazı yazmalarda ve O.M. 1,212, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 6.cild. s.203

3) Kur'an-kerim ve Türkçe Anlamı (Me'âl), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1985. s.422.

I. ŞERH-İ TELHİS

A-) Eşer Hakkında Bilgi

Yûsuf bin Ebû Bekr Sekkâkî⁽¹⁾'nin "sarf, nahiv, me'âni ve beyân" olarak üç kısım hâlinde te'lif ettiği meşhur belâgat kitabı "Miftâhu'l- Ulum"⁽²⁾ un üçüncü kısmına Kazvîni diye meşhur olan Celâleddin bin Abdurrahman Hatîb-i Dîmîşk tarafından "Telhîsü'l-Miftâh fî'l-Me'âni ve'l-Beyân" adıyla yapılan hulâsanın Türkçe şerhidir.

Eser hakkında kaynaklarda çok çeşitli bilgilerle karşılaşmaktayız:

Kâtip Çelebi⁽³⁾, Kazvîni'nin "Telhîsü'l-Miftâh fî'l-Me'âni ve'l-Beyân" adlı eserini Muhammed bin Muhammed Altıparmak'ın Türkçe'ye Mutavvel tercümesi (Tercemeti'l-Mutavvel) olarak çevirdiğini söylüyor. Bu ifâde, Keşfü'z-Zünûn'dan faydalanan diğer kaynaklar tarafından da aynen kullanılıncaya, ortaya bu eser çevresinde oluşan bir dizi karışıklık çıkmıştır.

Atâ'î⁽⁴⁾ de, Şakâyık zeylinde, onun Mutavvel'i tercüme ettiğini söylüyor.

En eski iki kaynakta, onun Mutavvel'i tercüme ettiğinden bahsedilir. Telhîs-i Miftâh'a şerhettiğine dâir bilgi verilmemesinin sebebini tesbit edemedik. Hemen akla, bu eserin gerçekten Mutavvel tercümesi olduğu fikri gelebilir; ancak, eserin dîbâce kısmından da görüleceği üzere (1a, 4b, 5a), bizzat Şârih Altıparmak tarafından, musannifin yani Kazvîni'nin bu eseri Sekkâkî'nin "Miftâhu'l- Ulûm"undan telhîs ettiğinin, kendisinin de şerh ettiğinin söylenmiş olması, bu düşünceyi ortadan kaldırıyor. Daha sonra temas edeceğimiz diğer deliller de bu fikri desteklemektedir.

1) F.Krenkow "Sekkâkî". İ.A. 10.C. s.328-329

2) Ayrıca bkz. İ.H.Uzunçarşılı, Osm.Dev.İlmiye Teşkilatı, s.21-27, Kaya Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, s.21

3) Keşfü'z-Zünûn, 1.C. s.473-479

4) Şakâyık-ı Nûmaniyye Zeyilleri, 2.cild. s.759

Bursalı Mehmed Tahir Efendi, Altıparmak'ın eserlerini sıralarken "Kâşifü'l- Ulûm ve Fâtihu'l-Fünûn" adını taşıyan Şerh-i Telhîsü'l-Me'ânî tercümesinden bahsediyor ve bu eserin bir nüshasının umûmî kütüphanede bulunduğunu söylüyor. Hemen ardından da terâcîm-i ahvâl kitaplarında onun "Mutavvel"i de tercüme ettiğini yazılı olduğunu ancak kendisinin de bu eseri görmediğini kaydediyor. (1)

Kâşifü'l- Ulûm ve Fâtihu'l-Fünûn adlı eserden Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde de sâdece isim olarak bahsedilmektedir. (2) Bu madde, zâten Osmanlı Müellifleri'nde verilmiş olan bilgilerin bir özeti hâlinindedir.

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi'nde ise "Kâşifü'l- Ulûm ve Fâtihu'l-Fünûn" ismi aynen alınmış ve bunu Kazvîni'nin Telhîsü'l-Miftâh'ına yapılmış şerhlerden birinin, muhtemelen Taftazani'ye âit "El-Mutavvel" in tercümesi olduğu ileri sürülmüştür. (3)

Bizim fikrimize göre, adı geçen bu eser ne Telhîs-i Miftâh'ın, ne herhangi bir şerhinin ve ne de Mutavvel adlı şerhinin bir tercümesidir. Fehmi Edhem Kartay'ın da belirttiği gibi Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî'nin "Miftâhu'l- Ulum" adlı eserinin Kazvîni tarafından telhîsinin Türkçe şerhidir. Bu fikrimizi destekleyecek birkaç delil vardır.

Birincisi, dîbâcede bizzat şarih tarafından yapılan açıklama dır (varak 2a). Aynı varakta "...Me'âri'cün-Nübüvve" terceme itdüm..." dedikten biraz sonra "... ki fenn-i me'ânîde Telhîs'a dahı Türkî şerh ola...". "... bu kelâmı ma'kûl ve iltimâsın makbûl görüp şerhe azîmet olundı...", (varak 4b) "Sekkâkî, Miftâhu'l- Ulum, (5b) "Sekkâkî", "...kısm-ı sâlis...", "... dahı Telhîs-i

1) Osmanlı Müellifleri, cilt 1., s.213.

2) TDEA, 6.C., s.203

3) TDVİA, 2.c., s.542

Miftâh tesmiyye itdüm..." ifâdeleri bu eserin Telhîs(Telhis-i Miftâh)'e bir şerh olduğunun en açık ve ilk elden delîlidir.

İkincisi, eserin muhtevâsıdır. Eserde üç şahıs söz konusudur. Birincisi Sekkâkî ya da Sâhib-i Miftâh, ikincisi Musannif yani Kazvînî ve üçüncü olarak da Şârih. Devamlı olarak Sekkâkî'nin ve musannifin görüşleri veriliyor ve bu görüşler yerine göre uzun, yerine göre kısa şekilde açıklanıyor. Ayrıca bu üçlü yapı, dördüncü bir ismi de reddetmesi bakımından, eserin Mutawvel tercümesi olmayacağına da delalet eder.

Üçüncüsü ise, Topkapı Sarayı, R.1790'da kayıtlı nüshanın zahriyesinde, la'da yazılı olan sonradan ilâve edilmiş Arapça cümledir. " Şerhü't-Telhîs lî-hazreti Mevlânâ el- azîm Altıparmak Efendi sellamehu'llahu te'âlâ mine'l-âfâti ve'l âhâti ve neffe'ahu'llahu bi-tûli hayâtihi. Allâhumme tavvil umrehu bi-câhi Muhammedin ve âlihi sallâ'llâhu te'âlâ aleyhi ve sellem. Allâhumme'rzi anhu ve arzihî." "Allahu te'âlâ kendisini âfetlerden ve belâlardan korusun ve hayatının uzunluğuyla faydalandırsın; Hazret-i Mevlânâ'el- âzîm Altıparmak Efendi'nin Telhîs Şerhi. Allahım. (Hz.) Muhammed Sallâ'llahu aleyhi ve sellem ve yakınlarının makâmıyla onun (Altıparmak Efendi'nin) ömrünü uzat. Allahım. Ondan ben razı oldum, sen de razı ol." cümlesi, bu eserin yazıldığı sırada, ya da bu yazı oraya yazıldığı sırada Altıparmak Efendi'nin hâlâ hayatta olduğunu gösterir. Çünkü, yaşayan bir insan için ömrünün uzun olması dilenir. Bu cümle gösteriyor ki, daha Altıparmak sağ iken eseri Telhis Şerhi olarak biliniyordu. Karışıklığın sebebini daha sonraki yıllarda aramak gerekir. Altıparmak'ın Telhis Şerhi'nin tesbit edebildiğimiz iki nüshası vardır.

1) Süleymâniye Kütüphanesi nüshası: Fâtih 4534'te "Terceme-i Telhîs al-Miftâh" adıyla kayıtlıdır. (1) 212x150(140x83)mm., 229 yk., nesih, 1044 / 1634-35 'de istinsah edilmiş, meşin cilt, 1226 / 1811 'de mukâbele edilmiştir.

1) Bu nüsha Q.M. 'de ve ondan hareket edilerek yazılmış olan Diyanet Vakfı İ.A. cilt 2. Sayfa 542'de "Kaşifü'l- Ulum ve Fâtihü'l-Fünûn" olarak gösterilmiştir.

Zahriyenin sol üst köşesinde "Ahmed Efendi", Terceme-i Telhîs bi-Altı Parmak" ibâresi mevcûd. Ayrıca eserin başında daha sonra ilâve edilmiş olan bir fihrist var.

2) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesindeki nüsha⁽¹⁾:

R.1790'da kayıtlıdır. 210x150 (140 x 90cm.), 150 yaprak, 17 satır, ta'lik., kahverengi deri, ebrû cilt, başlıklar ve Arapça cümleleri Türkçe'lerden ayıran noktalar kırmızı mürekkep ile dir. Zahriyesinde az önce temâs ettiğimiz ifâde var, ayrıca bir de intikâl ifâdesi var; Ahmed Çorabcu..... Cebeli ismi okunabildi. İlk ifâdeye dayanarak bu eserin Altıparmak hayattayken yazılmış olması gerektiğini düşünüyoruz. Bu durumda, bu nüsha diğer nüshadan daha önce yazılmıştır. Ayrıca bu nüshada bir kaç yerde "Sahh" ile karşılaşılıyor ki, bu da bir nüshanın diğer nüshalara göre daha güvenilir olduğunun ispatlarından biridir.

F. E. Karatay, eserin 18.yy'da istinsah edilmiş olmasının muhtemel olduğunu belirtiyor.

Çalışmamızda bu nüshayı esas aldık. Bunun birkaç sebebi vardır; nüshanın diğerine göre güvenilir olması, zamanımızın kısa oluşu, mikrofilm temininde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nin, Kültür Bakanlığı'na bağlı olan Süleymâniye'ye nazaran araştırmacıya çok daha kısa bir sürede cevap vermesi gibi.....

Topkapı nüshası, Süleymâniye nüshasına göre sondan eksiktir. Manevî sanatlardan mübâlağa, hüsn-i ta'lîl, tefric, tecrîd, tecâhül-i ârif, darb-ı lafzî ve lafzî sanatlardan diğer nüshada verilmiş olan redd-i acz ale's-sadr muvâzenet de dahil olmak üzere hiç biri bu nüshada yoktur.

Süleymâniye nüshasının, bu nüshaya göre eksik olduğu sanatlar da vardır. Bunlar, tefrîk, taksîm, mutâbakat, mürâ'ât-ı nazîr, irsâd, müşâkele, 'aks, rücûc, tevriye ve istihdâmdır.

1) Bkz. F.E.Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, c.2, s.51.

Topkapı nüshasının diğetine göre eksik olan son kısmında ise "Fenn-i Sâlisin hâtimesi olarak Sirkat-i Şi'riyye, iktibas, tazmîn ve gayrı, tahallus ve intihâ, beyân-ı faslu'l-hitâb" başlıkları vardır.

B. MÜHTEVA

Eser bir dîbâce, bir mukaddime ve 3 fen üzerine tertip edilmiştir, yani beş ana bölüme ayrılmıştır:

A) Dîbâce: Mehmed bin Mehmed Altıparmak eseri ne sebep ile şarih ettiğini belirttikten sonra, asıl eserin isminden bahseder.

B) Mukaddime: Bu bölümde, fesâhat ve belâgat istilâhları üzerinde durulur.

C) Matlabu'l-Fennü'l-Evvel: İlm-i Me ânî beyânındadır.

D) Matlabu'l-Fennü's-Sanî: İlm-i beyân beyânındadır.

E) Matlabu'l-Fennü's-Sâlis: İlm-i bedî beyânındadır.

A) Dîbâce kısmı eserin kendisi açısından fazla önem taşımadığı için ve metin olarak da verildiği için biz burada ayrıca önden bahsetmeyeceğiz.

B) MUKADDİME

Fesâhatla müfred, kelâm ve mütekellimin, belâgat ile de kelâm ve mütekellimin vasfılandığı belirtildikten ve "Fesâhat mütekellim ile kâimdir" ikazı yapıldıktan sonra, her birinin alt kolları hakkında geniş bilgiler veriliyor:

a) Müfredde olan fesâhat: Müfredin tenâfür-i hurûfdan, garâbetden ve muhâlefet-i kıyâsdan hulûsudur. Bunların biri herhangi bir lafzda bulunsa o lafzın fasih olmayacağı söylenir.

Tenâfür, kelâm suhûlet ile tekellümden men iden bir vasfıdır.

Garâbet, kelâmın vahşî olup me'nûsu'l-isti'mâl olmamasıdır.

Muhâlefet-i kıyas ise, lugat-i Arab'da müstenbit olana muhalif olmaktır.

b) Kelâmda fesâhat: Kelâmın za'f-ı te'lifden, tenâfür-i kelîmâtta kesret-i tekrârdan ve tetâbü'-i izâfâttan, ta'kidten hulûsudur.

Za'f; nahvde meşhur olan kaideye hâlafıdır.

Tenâfür; Lisan üzere sakîl olmaktadır.

Ta'kid; kelâmın mu'akkad (karışık) olması, ma'nâ-yı murâd üzere delâleti zâhir olmamaktır.

Kesreti't-tekrâr; kesret-i tekrârdan halas olmaktadır, kesret bir kerre zikr olunup, yine zikr olunmaktadır, tekrâr bunun kesreti birden veya bir kerreden ziyâde olmakla olur.

Tetâbü-i izâfât; dahı tetâbü-i izâfatdan halas olmaktadır.

c) Mütেকellimde olan Fesâhat: Bir melekedür, ol meleke ile iktidâr olunur.

d) Kelâmda belâgat, kelâmın muktezâ-yı hâle mutâbakatıdır.

Belâgat için iki taraf vardır, biri "a'lâ"-ki hadd-i i'caz-
dur+ biri de "esfel"dür.

e) Mütেকellimde belâgat, bir melekedür, ki onun sebebiyle kelâm-ı belîğ te'lifine iktidar olunur.

"Her belîğ, gerek kelâm ve gerek mütেকellimdür, fasihdür, her fasih belîğ olmaz."

C) EL-FENNÜ'L-EVVEL "İLMÜ'L-ME'ANÎ

İlm-i me'ânîden maksûd sekiz bâba münhasır olur:

1) Bâbü'l-Evvel: Evvelki bâb isnâd-ı haberînin ahvâli beyânındadır.

İsnâd-ı haberî ikiye ayrılır: Muhâtabın haberiyle kasdı muhâtaba hükmi ifâde ise fâ'ide-i haber, eğer haberi bildiğini ifade ise "lâzım-ı fâide-i haber" olur. Daha sonra haberi muhatap açısından taksim ederek "ibtidâî, talebî ve inkârî" olarak üçe ayırıyor.

İsnâdı ise ikiye ayırıyor: Hakikat-ı Akliyye ve Mecâz-i Akfî.

2) Bâbü's-sâni: İkinci bâb müsnedün ileyhün ahvâlidir. Bunlar müsnedün ileyhe ârız olan umûrdur: Müsnedün ileyhün nazfı, zikri, (ilmiyyet, mevsûliyyet, lâm, izâfet ve ism-i işâret ile) ta'ri-fi, tenkiri (ta'zim, tahkir veya teksir için olunur), gayrının tenkiri, vasfı, (te'kid, atf-ı beyân ve fasl ile) ta'kibi, te'hi-

ri, müsned üzerine takdîmi, şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca ilti-fât ve kalb kavramları üzerinde de durulmuştur.

3) Bâbü's-Sâlis: Üçüncü bâb müsnedün ahvâlini beyân eder.

Bunlar; müsnedin müfred kılınması, müsnedin fi'li olması, müs-nedin isim olması, fi'li ve şibh-i fi'li (mef'ül-i mutlak, mef'ülün bih, mef'ülün fih, mef'ülün leh ve mef'ülün ma'a ile) takyîd, takyîdin terki, fi'li şartla takyîd (tecâhülden ve tağlibden ötü-rü), müsnedin tenkir ve ta'rifi, müsnedün cümle kılınması, müsne-din izâfet ile tahsisi, müsnedün te'hiri ve takdimi şeklinde sı-ralanmıştır.

4) Bâbü'r-Râbi : Dördüncü bâb müte'allıkât-ı fi'lün ahvâli beyânındadır. Ahvâlden murâd ba'zı ahvâldür mef'üli hazf, tak-dim ve ba'zı ma'mûlatı ba'zı üzere takdim gibi.

Me'ülün hazfı; karine bulunduktan sonra yâ, ba'de'l-ibhâm be-yân için, yâ gayr-ı murâdın irâdesinin tevehhümünü def' için, yâ ta'mim için, yâ mücerred ihtisârdan dolayı, yâ fâsıla ri'âyetin-den ötürü, yâhud zikrinde istihsân olduğı için olur.

Mef'ülün, zarfın, hâlin ve gayrının fi'l üzerine takdîmi ta'-yinde hatayı redd içündür. Takdim, ihtimâm, teberrük ve istilzâğ için de olur.

5) Bâbü'l-Hâmis: Beşinci bâb kasrdır. Kasrın tarifi yapıldık-tan sonra, "kasr-ı efrâd, kasr-ı kalb ve kasr-ı ta'yin" hakkın-da bilgiler verilmekte Arapça cümlelerle örnekler sıralanmaktadır.

6) Bâbü's-Sâdis: Altıncı bâb inşâdur. İnşâ, nisbeti için, hâric-olmaya, mutâbık olmayan, yani sîdka ve kizbe muhtemel olmayan ke-lâmdır. İnşâ talebî ve gayrı olarak ikiye ayrılmıştır.

İnşâ-yı talebî şu alt kollara ayrılmıştır:

a) Temennî: Bir şeyin husûlünü talebdür. Lazım olan edatları keyfe, lev ve le'alle'dir.

b) İstifhâm: Bir şeyin zihinde sûretinin husûlünü talebdür. İstifhâm için mevzû' olan elfaz bunlardır; e, hel, mâ, men, eyyü, keyfe, eyne, , metâ, eyyâne Bazısı tasavvur talebine muh-tassdır, bazısı tasdik talebine ve bazısı ikisinde dahı isti'mâl olunur.

c) Emr: Tehdîd, ta'ciz, teshir, ihânet, tesviye, temennî ve du'â için olur.

d) Nehy: Nehy için kullanılan harf lâ-yı câzîmedir.

7) Bâbü's-Sâbi': Yedinci bâb fasl u vasl beyânındadır. Vaşl bazı cümleyi ba'za atfdur, fasl terk-i atfdur.

Ta'rifden sonra sırasıyla kemâl-i inkitâ, kemâl-i ittisâl, fasl-ı kat' , fasl-ı istinâf, tavassut için vasl, cümlenin sekiz kısım olması, câmi'-i hayâlî, hâlin müekkede ve dâîme olarak iki kısım olması, muzâri , hâl, ve mâzinin ihtimâllerinden bahsedilir.

8) Bâbü's-Sâmin: Sekizinci bâb îcaz ve itnâb ile müsâvâtır, yani bunların beyânındadır.

Îcâzın iki mânası vardır; biri kelâm-ı müte'ârîfden ekall olmakdır, biri makâma lâyük ibâretden ekall olmaktır. Îcâz iki kısımdır; biri îcâz-ı kasrdır ki anda hazf olmaya. dedikten sonra hazfın şartları ve edillesi sayılmıştır.

" Itnâb bi'l-izâh iledür. İbhâmdan sonra "şeklinde bir giriş yapıldıktan sonra, itnâb'ın tekrîr, tezyîl, tekâmîl, tetmîm ve itirazdan dolayı olacağı belirtilmiştir.

Müsâvât hakkında ayrıca bilgi verilmemiştir.

D) EL-FENNÜ'S-SÂNİ "İLM-İ BEYÂN" :

" Fenn-i beyân'dan maksud üçe münhasır oldu: Teşbih, mecâz ve kinâye " diye beyân ilminin sahası belirtildikten sonra sırasıyla her bir terim üzerinde ayrı ayrı durulmaktadır.

Bu fennin içerisinde dördü mecâz, biri de kinâye kısmında olmak üzere beş "faşl" vardır.

a) TEŞBÎH :

Bu kısımda teşbihin unsurları "müşebbeh, müşebbehün bih, vech-i şebbeh ve edât-ı teşbih (kâf ve ke'enne) belirtildikten sonra, sırasıyla bu dört unsur üzerinde durulmuş, her birine Arapça cümle-

lerle örnekler verilmiştir.

Şu terimler üzerinde durulmuştur: Teşbih-i belîğ, mütehayyile ve mütefekkiye, kuvvet-i vehmiyye, tahyîl, sıfat-ı aklîyye, sıfat-ı hakîkiyye, sıfat-ı izâfiyye, sıfat-ı hissî, vahid-i hissî, tarafeyn-i hissî, müte'addid-i hissî, müte'addid-i aklî, tezyîn, teşvih, îham, ihtimâm, teşbîh-i melfût, teşbîh-i mefrûk, teşbîh-i tesviye, teşbîh-i cem, , teşbîh-i temsîl, teşbîh-i mücmel, teşbîh-i mufassal, mübtezel, garîb, ba'îd, tafsîl, hayâlî ve teşbîh-i merşût.

b) MECÂZ :

Bu bölümde hakikat ile mecâzın alâkası açıklandıktan sonra mecâzın ne olduğu ve unsurları hakkında bilgi verilmiştir.

Mecâz kısmına ilâve olarak dört de "fasıl" vardır.

Mecâz başlığı altında sırasıyla şu terim ve kavramlar üzerinde durulmuştur: Hakikat, mecâz-ı müfred, mecâz-ı mürekkeb, hakikat-ı lugavî, hakikat-ı şer'î, hakikat-ı örfî, hakikat-ı istilâhî, mecâz-ı istilâhî, mecâz-ı mürsel, isti'âre, sebebi ismiyle tesmiye, sebebi müsebbebin ismiyle tesmiye, şeyi müktakbelde olacak şeyle tesmiye, şeyi mahallinin ismiyle tesmiye, şeyi âletinin ismiyle tesmiye, tahyîliyye, meknî, işâret-i hissîye ve aklîye, mecâz-ı aklî, müte'ârif ve gayr-ı müte'ârif, isti'âre-i vifâkiyye, isti'âre-i inâdiyye, temlîn, tehekküm, câmi., müşâbehet ve gayr-ı müşâbehet, isti'âre-i tab'iyye, mutlaka, mücerrede, murâşşaha, tecrîd, terşîh, temsîl.

1) FASL: Bu fasıl isti'âre-i bi'l-kinâye ve isti'âre-i tahyîliyyenin beyânındadır.

İsti'âre-i tahyîliyye, isti'âre-i muhtemele, isti'âre-i meknî, isti'âre-i tahkîkiyye hakkında bilgi verilmiştir.

2) FASL: Bu fasıl Sekkâkî'nin hakikat-ı lugavîyeyi ta'rif kıldığını beyân eder.

Sırasıyla, mecâz-ı lugavî, müsebbehün bih, müte'ârif ve gayr-ı müte'ârif, mecâz ta'rîfi, mecâz taksimi, musarrafun bihâ, meknî anhâ, tahkîka, temsile, tahyîliyye, meknî, terşîh, isti'âre-i

bi'l-kinâye, muzmer, isti'âre-i tab'iyye, mecâz-ı mürsel üzerinde durulur.

3) FASIL : Bu fasıl isti'âre hüsnî şerâyitinin beyânındadır. İsti'âre-i tahkîka, isti'âre-i temsil, isti'âre-i bi'l-kinâye, tahyîliyye, meknî anhâ bu fasılda konu edilir.

4) FASIL : Mecâzın kelimeye itlak olduğunu ifade eder.

c) KİNÂYE :

Bu bölümde önce, lâzım, melzûm, mecâz kavramları üzerinde durulduktan sonra kinâyenin üç kısma ayrıldığı belirtilmiş, bunlar üzerinde tek tek açıklamalar yapılmıştır.

Birincide, matlûb sıfatın gayri ve sıfatı olur. İkincide, matlûb sıfat olur. Bunda iki türlü karine olur; birincisine vâzıha, ikincisine de hafîye denir. Üçüncüde matlûb nisbet olur.

Daha sonra ta'rîz, telvîh, remz, îmâ, işâret gibi terimler üzerinde durulmuştur.

FASIL: Bûlegâ ittifâk itdiler ki mecâz hakikatdan ve kinâye tasrihinden eblağdur. Dahı bûlegâ eyitdiler ki isti'âre -i tasrihiyye ve temsiliyye teşbihden eblağdur.

E) EL-FENNÜ'S-SÂLİS "İLM-İ BEDÎ" :

Fenn-i sâlis İlm-i bedî dir.

Bu ilmle kelâmın tahsîni ve vücûhunun bilindiği , vücûhun kelâma hüsn verdiği , "ma'nevî" ve "lafzî" olarak ikiye ayrıldığı , bu kitapta yirmidokuz ma'nevî sanat zikr edildiği söylendikten sonra sırasıyla şu manevî sanatlara temas edilir.

1) Mutâbakat (tıbâk veyâ tezâd): Tıbak-ı îcâb ve tıbak-ı celb olmak üzere ikiye ayrılır, tezbîh ve ihâm-ı tezad hakkın-

da da bilgi verilir.

2) Mürâ'ât-ı nazîr: Tenâsüb ve tevfiik olarak da adlandırılır. İ'tilâf da denir, teşabühü't-teraf ve îham da diyenler vardır:

3) ve minhü'l irsâd: İrsâd, yolda gözcü komaktır. Teshîm de denir,

4) ve minhü'l-müşâkele,

5) ve minhü'l-müzâvece,

6) ve minhü'l- Aks,

7) ve minhü'l-rücû,

8) ve minhü'l-tevriye: İham da denir.

9) ve minhü'l-istihdâm,

10) ve minhu'l-leff ve'n-neşr: Tertib ve gayr-ı tertib olarak ikiye ayrılmıştır.

11) ve minhu Cem

12) ve minhu Tefrik,

13) ve minhu't-Taksîm,

14) ve minhu'l-Cem ve't-Tefrik.

T R A N S K R İ P S İ Y Ö N L Ü M E T İ N

C. METİN (1b - 20b Varakları Arası)

Bismillāhirrahmānirrahīm

Hamd ol Allāhü te'ālāya ki . 'ālemleri halk idüp nev'i in- [1b]
 sāni nuḡk u beyān-ı fasih ile mümtāz ve kelām-ı tibyan-ı sa-
 rih ile cümleden ser-firāz itdi . Zihī sāni'-i kādir ki bir
 nokta-i nuḡfesini nuḡka getürüp . bağ-ı belāgatde bülbül-i
 güyā . ve gülistān-ı fesāhatda tūti-i hoş-edā eyledi . bir
 katre-i müntini deryā-yı me'ānide bahr-ı zehhār . ve yem-i
 tibyanında bedi' (ü) beyān . ve deryā-yı bī-kenār itdi . vus-
 la-i şalavāt ve dürūd-ı tahiyat . Hazret-i fāhr-i kāyināt
 ve mefhar-ı mevcūdāt seyyid-i veled-i 'Adnān ve güzide-i be-
 nī kaḡtān . ya'nī Muhammed Muştafā ve Muḡtār ve Müctebā üze-
 rine olsun ki . ene efşahu'l-'Arab ve 'Acem meydānının sākı
 ve 'izz l-muhaccilin cemā'atinin sākıdır . ve āl ü aşhābı
 üzerine olsun ki . her biri fusahā-yı enām ve bülegā-ı ze-
 vi l-ihtirāmın imāmidur . raziyallāhu te'ālā'anhüm ecemāin . bu fa-
 kır-i ḡakirü'l-mu'arref bi'l-'ac-z-i ve t-taksir . el muḡtāc
 li'l-meliki l-ḡakḡ Muhammed bin Muhammed eş-şehir bi-Altı-
 barmak . şöyle eydür ki tūl-ı 'ömrimi tahsil-i envā-ı 'ulūma
 şarf itmekte taksir itmedüm . ve gūş-i ictihādda teḡavüm
 ve tekāsüli revā görmedüm . gāḡ talebe ile ifāde ve istifā-
 de ve gāḡ 'amme-i müslimine tefsir ve ḡadīs-i nebevī naklin-
 de olan umūri āmāde itdüm . lākin dāimā kalbime ḡolecān ideridi .
 ki bir eser-i esiri koyam tā kim sebeb-i du'ā ve bā'is-i se-
 mā ola . nice resāil-i dakika'ilm-i tefsir / ve ḡadīsde te' - [2a]
 lif . ve nice evrāk-ı enika usūl ü fūrū' da taşnif itdüm .
 lākin tahsil-i 'ilmde himem-i ḡakḡ küste ve bāb-ı tekmil-i fa-
 za'ilde ebvāb-ı ictihād-ı enām beste olduğun görüp tebyiz-i
 müsveddāta iştigāle süstlük 'āriz oldu . "Ma la yüdrükü külle-
 hü la yetrükü küllühü" .¹⁾ hasebince şahā'if-i ruzgārda bir nes-
 ne kalmamağı revā görmeyüp "Me'āricü'n-Nübüvve" terceme it-
 düm . fi l-vākı' 'ilm-i siyer ü ḡadīsde bir latīf kitāb oldu .

(1) Hepsi idrak edilmeyen şeyin hepsi terk edilmez.

ve halk istinsāh u temellükde rağbet gösterdiler çünkü ol kitā-
 bı temām itdük ba'zı aşhāb-ı şafā ve hullān-ı vefā eyitdiler ki
 Kāfiye ve Şāfiye'nün birer Türki şerhi olmağın aşhāb-ı tahşile
 asān olmaşdur münāsibdür ki fenn-i me'ānide Telhīs'a dañı Türki
 şerh ola gevāb-ı 'azim hāsıl olur idi . zira i'cāz-ı Kur'an-ı
 'azime vusūl müyesser olmaz . illā 'ilm-i me'āni tahşil itmek
 ile hem Kur'an-ı 'azime hizmet vāhem aşhāb-ı tahşile himmet ü
 'azim-i minnet olurıdı . bu kelāmı ma'kul ve iltimāsına makbūl
 görüp şerha 'azimet olundı . ol vācib-i te'ālādan mamūl ve mes'-
 ūldür ki hulūş-ı niyyet ihsān idüp hayr ile itmāmı müyesser ola
 ve hüve ni'me'l-mevlā ve ni'me'n-nasir⁽¹⁾ Bismillahirrahmanir-
 rahim elhamdülillahi 'alā mā en'ame⁽²⁾ musannif rahimehullah
 bismillah ile teyemmün idüp hamdele(y)i ta'kib itdi . üzerine
 vācib olan eşyanın ba'zısını kazā murād itdi ki istihkāk-ı zātı
 ile vācib-i te'ālā hamde müsteħakk olduğundan mā'adā in'āmından
 ötürī hamde müsteħakkdır ki asār-ı in'āmından biri te'lif-i ki-
 tāba kudret ü delāletdür ya'nī cins-i hamd Allāhu te'ālāya muh-
 taşşdur in'āmı üzerine / hamd luğatde mutlakā medhdür istilāhat-[20]
 da hüve'l-vasfu bi'l-lisāni 'ale'l-cemili sivāi ta'alluk bi'n-
 ni'meti evlā . ya'nī hamd lisān ile cemil üzerine vasfdur gerek
 ni'mete ta'alluk itsün gerek itmesün . hüve'l-vasfu cins menzi-
 lesindedür bi'l-lisāni cinān ile ve erkānla olan şükri ihrāk i-
 der bi'l-cemil zemmi ihrāc ider ve cemilden murād cemil-i ihtı-
 yārīdür . midhatü'l-lü'lü li şafāihi⁽³⁾ emşāline hamd dimezler .
 ve 'alā kasdü't-ta'zim⁽⁴⁾ murāddur istihza ve sihriyyeden ihtı-
 rāz için . sivāi ta'alluk bi'n-ni'me evlā . lisān ile olan şük-
 ri ihrāc ider . eş-şükri hüve fi'lün yetenebbeü'an ta'zimi'l-
 mün'imi li kevnihı m n imen sivākāne bi'l-lisāni ev bi'l-erkā-
 ni ev bi'l cināni . ya'nī şükr bir fi'ldür ki mün'imin ta'zimi-

1) O ne güzel mevla ve ne güzel yardımcıdır.

2) Verdiği ni metten dolayı Allah'a hamd olsun.

3) İncinin övgüsü (medhi) saflığı sebebiyledir.

4) Tazim kasdı üzere.

ni iş'âr ider mün'im olduğundan ötürü gerek lisânla ve gerek erkânla ve gerek cinânla . pes hamdün müridi hâşş oldu ki lisândur ancak müte'allıkı 'âm oldu ni'met ü gayri şükr müridi 'âm oldu ki lisân ve erkân ve cinândur müte'allıkı hâşş oldu ki ni'metdür ancak . tenbîh . şükri ta'rîf itmeden bu makâm-da iki fâide vardır biri hamdün mefnûmı ol sebep ile ziyâde vâzih olur biri dağı envâ'-i medhden hamd ihtiyâr olunduğı zâhir olur ki re'sü's-senâ-i elhamdü .⁽¹⁾ zîra müridi egref-i a'zâ oldu hâşşaten ve müte'allıkı 'âm oldu ve âgâh ol ki o bi'l-cinân didüğimiz mâni'at-ü'l-cem' degüldür belki mâni'atu'l-hulûdür zîrâ her cinâna mu'tâbakat ve i'tikâd şartdur ve hamdeki lâm cins içündür zîrâ lâm hakikat için mevzû'dur. istiğrâka delâletine delîl lâzımdur husûsen maşâdında olan harf-i ta'rîf ten-den tebâdür iden cinsdür ve makâm-ı hamd olmağın hamd takdîm [3a] olundu. eğerçilâfzetullâh zâtınmazar ile takdîm olunmak enseb idi belâgatda makâm ri'âyet olundu anuñçün takdîm iderler Allah Allah vâcibü'l-vücûduñ zâtının ismidir Müstecmi'-i sıfât-dur hamde istihkâk zâtî olduğına binâen elhamdü lillâh didi . Elhamdü lil-hâlıkı ev li'r-rezzâki .⁽²⁾ yâhüd gayri ism esmâ ef'âlden yâ esmâ'-i sıfâtdan ihtiyâr itmedi ve dağı hamdün bir vaşfa ihtisâsı tevehhüm olunmasun . 'alâ mâ en'amedeki mâ- maşdariyyedür mevsûle degüldür zîrâ lafzen hem ma'nen rekâ' ket lâzım olur lafzen takdîr-i zamîre muhtâc olur 'alâ mâ en'ame gibi zîrâ mevsûle râci' zamîr yokdur ve ma'nâ bir in'âm-ı takdîri lâzım olur zîrâ enfes-i ni'met üzerine hamd mülâyim olmaz ol ni'metün in'âmı üzerine hamd olunmak zâhirdür . ve 'allame mine'l-beyâni mâ lem na'lem .⁽³⁾ 'alâ mâ en'ameye ma'tûfdur ya'nî Allâhü te'âlâya hamd maşşûşdur 'ale'l-itlâk in'âmı üzerine ve bilmedüğimizi beyândan ta'lîmi üzerine 'atfai

(1) Senanın başı hamddir.

(2) Hamd halk eden veya rızak veren Allah'a mahsustur.

(3) Allah, beyan ilminden, bize bilmediğimiz şeyleri öğretti.

hâşş 'ale'l- 'āmdur ni'met beyāni ta'zīm için ve berā'at-ı istihlāl ri'āyeti için āgāh ol ki ta'līm-i beyān ni'met-i 'azīmedür zirā beyāndan murād nuṭṭ-ı faşihdür ki zamārinde olan izhārdur nev'-i insān buña katı muṭtācdur zirā medenī bi't-ṭab'dur ya'nī bir yerde olmaları üzere halk olunmaşdur tā kim bekā-ya nev'leri mümkün ola pes murād itdükleri eşyayı biri birine bildirmek söylemek ile olur işāretle muğayyebāt ve me'āni şarf-ı tefhīm olunmaz kitābetde meşakkat-i 'azīme vardır hakk te'ālā lutfundan nuṭṭı ta'līm itdi ve ma'lūm olsun ki berā'at-ı istihlāl kelāmın evveli esnāsında olan maksūda işāret itmekdür bu 'ilm çünkim 'ilm-i beyān ile müsemma'dur şadr-ı kitābda beyān zikri münāsib oldı . māne'l-beyāni mā lem na'lemdeki mā'yı beyāndur ihtimām için ve ri'āyet-i sec' için taqdīm olundu . Ve ş-salātü 'alā seyyidinā Muhammedün hayrūn fī nuṭṭı bi's-savāb-ı andāhısalāt seyyidimiz / [30] Muhammed üzerine olsun ki savāb-ı nuṭṭ idenün hayrlusıdur Hazret-i seyyid-i kā'ināta du'ā vācibdür zirā sebep-i cemī'i'ni'am ve bā'is-ifażā' il-i benī Ademdür anı edā itdi ve yine münāsib olan nesne ile şıfatladı . ve efdalü men üte'l-hikmete ve faşle'l-ḥitāb . dahı eyle seyyidimiz ki hikmet ü faşl-ı ḥitāb virilenin efdalıdur her nesne ki hakka muvāfık ola ana hikmet dirler ba'zılar 'ilm-i şerāyī ile tefsir itdi faşl-ı ḥitāb Kur'an-ı 'azīmdür faşl yā bi-mā'nā faşlıdur hakkı bātıldan faşl idici dimekdür yāhūd mafşül ma'nāsınadur kelām-ı hakk idügi cāhārosā'ir kelimātđan ayrılmışdur dimekdür . ūtā didi kendüden degül idüğine işāret eyledi siğa-i meçhül ihtiyār itdi bu fi'l Allahü te'ālādan gayrıdan maksūd degül idügin kaşd eyledi . ve 'alā ālihi'l-athār . dahı āli üzerine olsun ki pāklerdür athār tāhirün cem'idür 'alā ḥilāfi'l-kıyās ve şahābetihi'l-aḥyār . dahı hayr ile mevāfuf olan şahābesi üzerine olsun aḥyār teşdid-i yā ile olan hayyırūn cem'idür ol hazret-i izhār-ı şerī'atde mu'āvin olanlara dahı du'ā vācibdür muşannif rahimehullah anı dahı edā itdi . emmā ba'dü . Ammā ḥamd u salātđan ferāğđan sonra ammā aşlda mehma yekün min şey'in fe-ukülü ba'de'l-ferāğđi min ḥamdillah . (1) idi emmā

(1) Her ne olursa olsun, Allah' ḥamd ettikten sonra şöyle derim.

mehmā yirine t̄urdı mehmā mübtēdādur ma'nā-yı şartıyyeti mu-
 tazamındur anuñçün isme dāhil olup cevābına fā lāzım oldu
 ibtidā hakkını isme dāhil olmagla ri'āyet etdiler ma'nā-yı
 şartıyyeti mutazamın oldığını cevābına fā idhāl itmek ile
 ri'āyet eylediler 'alā kādri`l-ımkān hakları virilmiş oldu
 ba'de zamm üzerine mebnīdür muzāfun ileyhi tahtında menvidür
 takdīr ba'de`l-ferāğ mine`l-tesmiyyeti ve`l-hamdü ve`ş-şa-⁽¹⁾
 lāt dimekdür zamm üzerine mebnī olduğu / cebren li`l-mahzūf- [4a]
 dur fe lemmā kāne`ilmü`l-belāgati⁽²⁾. vaktā kim belāgāt ki
 'ilm-i me'ānī ve beyāndur oldıysa lemmā zarfdur izā isti'mānī
 Ri gibi isti'māl olunur bir şey'in sübūti içündür bir emrūn sübūti
 sübūti katında nitekim bu bir şey'in intifāsı içündür bir
 şey'in intifāsı katında fā mānīn cevābıdır . ve tevābi'uhā .
 dahi'ilm-i belāgatiñ tevābi' i ki 'ilm-i bedī' dür oldıysa .
 min ecellī`l-ʿālumī kādran . kādr yönünden ʿulumūñ ecellin-
 den . ve edakkuha sirran . dahi sırr yönünden edakkından mu-
 rād bu'ilmī medhdür tālibine hāss için aşhāb-ı fennūñ de'ebin-
 dendür kitāblarının evvelinde fenn-i ma'hūdın medh iderler bi-
 hasbi'z-zāhir cemī'-i 'ulūmdan ecell ü edakk olmak fehm olunur
 nur ba'zılar 'ulūm-ı 'arabiyye ile kayd itmişler 'ilm-i kelām
 ve tefsīr ve hadīsden tafsīl alāzım olmasun lākin takyide hā-
 cet yokdur zīrā cemī'-i 'ulūmdan tafđil kaşd itmedi belki mu-
 fazzal olan tālifeden kıldı min ecellīl-'ulūmdıdı hüve ecellü`l-
 'ulūm dimeki hakk budur ki her'ilmīñ bir haysiyyet ile āhār ü-
 zerine fazīleti vardır ol vechle tafđil olunmak mümkündür . iz
 bihi yurafu dekāyıkū`l-'arabiyye ve esrāruha . zīrā 'ilm-i
 belāgatiñ ve tevābi' iniñ 'ilmiyle dekāyık-ı 'arabiyyet bilinür
 gayrı ile degül edakk-ı 'ulūmdan olduğınan delīlidür . ve yük-
 şefü'an vücūhi`l-i'cāzi fi-nazmi`l-Kur'āni estārühā . dahi bu
 'ilm sebebi ile nazm-ı Kur'ānda vücūh-i i'cāzdan estāri keşf
 olunur ya'nī Kur'ān-ı 'azīmün mu'ciz idügi ma'lūm olur imāna
 bā'is olur bu sebeb ile ebedī fevze vāsıl olunur . pes 'ulūmūñ

(1) Salattan, hamdden ve tesmiyyeden feragat ettikten sonra .

(3) Belagat ilmi olunca (olduğunda) .

ecelli olur zîrâ iclâlet-i 'ilm mevzû'unun ve gâyetinin celâlet-i iledür bu 'ilmin mevzû'su Kur'an ve gâyeti fevzün ilâ derecâti'l-cinân oldu âgâh ol ki i'câz-ı Kur'an'ı ve letâfet-i kelâmı zevk-i idrâk ider selika olmayacak bu 'ilm ile ol idrâkün zevki / [4b] kesb olunur eger egerçâ melâhat-i beyân ve tavsîf mümkün olmazsa ve dağı hasr-ı hakîki degüldür belki o id'â idur selikası olan 'Arab-ı 'arabânın idrâk ile hasra nakz vârid olmaz ve dağı vücûh-ı i'câzı estâr âle örtülü eşyaya teşbih isti'âre-i bi'l-kinâyedür ve aña estâr isbâtı isti'âre-i tahayyüliyyedür ve vücûh-ı îhâmdur yahud i'câzı suver-i hüsnâyeye teşbih isti'âre-i bi'l-kinâyedür vücûh-ı zikri isti'âre-i tahyüliyyedür estâr-ı terşîh-dür bu vechle tevcîh musannif rahimehullâhın mezhebidür eger bu kitâba hakk-ı hizmet ile hizmet idersen söyle mesâile bihakkiha vâsıl olursın Kur'an fu'lândur makra' ma'nâsına Hazret-i Seyyidü'l-mürselin ve hâtemü'n-nebiyyin Muhammed sallallahu te'âlâ 'aleyhi ve selleme nâzil olan Kitâb-ı Kerîmün ismidür nazmindan murâd kelâmının tertîbidür münâsebetü'l-lafzi ve mülâsakatü'd-delâleti zîrâ 'ilm-i belâgat mücerred lafzdan bahs itmez belki ma'nâsına delâleti vechiyle bahs ider ve bunda dağı isti'âre-i latîfe vardır ki Kur'an-ı 'azîmün kelimâtıdur manzame gibidür dimege işâret eyledi . ve lemâ kâne el-kismü's-sâlis min Miftâhi'l-'Ulüm ellezî şannefehü'l-fâzil ve'l-'allâme . dağı vaktâ ki kim kism-ı sâlis oldıysa Miftâh-ı 'Ulüm'den ki fâzil-ı 'allâme taşnîf itdi kitâbı medha şürû'dur Ebû Ya'kûb Yûsuf es-Sekkâkî . Ebû Ya'kûb Yûsuf Sekkâkî'dür . A'zâmü mâ şunnife fihi bu 'ilm-de taşnîf olınanın a'zâmı oldıysa kânenün haberidür . mine'l-kütübi'l-meshûreti . kütüb-i meshûreden ki me'ânî ve beyândur . li kevnihî ahsenuha tertîben . tertîb yönünden kütüb-i meshûrenin ahseni olduğundan ötürü tertîb her şey'i yirinde vaz'idüp makâminün hakkını takdîm ve te'hîrden ri'âyet itmekdür . ve li kevnihî etemmahâ tahrîren . dağı tahrîr yönünden kütübün etemmi olduğün tahrîr-i kelâmı tehzi'b ü latîf itmekdür . ve ekşeruhâ li'l-usûli cem'an . dağı kavâ'idü cem' yönünden ekşeridür li'l-usûl . maşzûfa müte'allıkdur cem'an lafzına degil zîrâ cem'-i masdardur / mākablînde 'amel itmez zîrâ en ile musaddır olan fi'l [5a] ile mevldür mevşul olur sîla mevşul üzerine tekaddüm itmez didiler hakk budur ki zarfda ma'mûlî mukaddem olduğu takdîrce calîz-

dür zarfda tevassu^c vardır kezâlik zurûfa müşâbih olanda dañı mukaddemâ amel ider . ve lâkin kâne . lâkin kısm-ı şâlis oldu . ğayrı mesûnin ğayr-ı mahfuz oldu 'ani'l-haşv . haşvden ya'nî istignâ olunan zâidden . ve t-tatvîl dañı tatvîlden ya'ni asıl murâd üzere bilâ-fâ'ide ziyâdeden haşvile tatvîl mâbeyninde fark-ı itnâb bâbında zikr olunur . ve t-ta'kid dañı ta'kidden ya'nî kelâm müte'allık olup murâd şu'übetle fehm olunmaktan . kâbilin li'l-ihtisâr . ihtisâra kâbil oldu kânânün haber-i ba'd-i haberidür ya'nî tatvîli gidermege kâbil oldu . müftekıran ile'l-izâh⁽¹⁾ . haber-i âhârdur ya'nî ta'kidi gidermege muhtâc oldu . ve ile'tettedrâ: haşvi def' itmege muhtâc oldu . elleftü muhtâşaran . bir muhtâşar te'lîf itdüm lemmanın cevâbidur ya'nî mâzekere bu muhtâşarın te'lîfine sebep oldu . yetezammanü mâ fihî mine'l-kavâ'id . kısm-ı şâlisde olan kavâ'ididi muta'zamın kavâ'id kâ'idenün cemidür ol bir asl-ı küllidür ki cüz'üyâtının âhvâli anuñla ma'lûm olur . yeştemilü'âlâ mâ yâhtâcü ileyhi mine'l-emsileti . dañı emsileden muhtâcün ileyh olanı müştemil emsile izâh-ı kavâ'id için zikr olunandır ve'l-şevâhid . dañı şevâhiden lâzım olanı müştemil isbât-ı kavâ'id için zikr olunanlara şevâhid dirler . ve lem âlü . dañı ben takşîr itmedüm el-vezmdür takşîr ma'nâsına cünden . ya'nî ictihâdımâ cîmin zammıyla ictihâd ma'nâsına fethiyle meşakkat ma'nâsına elvâiki mef'ûle müte'addî dañı isti'mâl olunur la elûke cünden dirler takdirinde ma'nâ lâ emne'uke cünden dimekdür istignâ olundugından ötüri ve ta'mim kaşâ olundugından ötüri mef'ûl-i evvel hazf olundu . fî tahkikihi ve tehzibihi . / Ol muhtâşarın mesâ'- [5b] ilinün tahkikinde tenkihında . ve rütbetühü tertîben akrabâ tenâvülen min tertibihi . dañı emmühtâşarın tertîb itdüm Sekkâki'nin yahûd kısm-ı şâlisün tertîbinden ahz yönünden akreb . ve lem übalig fî ihtisâri' lafzihi . dañı mübâlağa itmedüm ya'nî mübâlağa(y)ı terk itdüm ol muhtâşarın lafzının ihtisârında . takriben litete'âtihi⁽²⁾ tenâvüli karîb olsun için . ve talebenli-teshîli fehmi'âlâ talibihi . dañı tâliblerinin fehminin âsânlığın talebden ötüri .

(1) İzaha muhtac olarak.

(2) Takriben (yaklaşık olarak) onun teatisi için.

ve ezâftü ilâ zâlike. mezkûr olan kavâide ve gayra izâfet itdüm. fevâidün 'asertü ileyhâ fi ba'zî kütübi'l-kavm. 'ulemâ ve kavmi mün ba'zî kitâblarında muttâlî olduğum fâideleri daña muzâf itdüm. ve zevâyidün lem azfer fi kelâmi ahadin bit-tasrihi bi-hâ vele'l-işâreti ileyhâ. daña bir nice zevâid zamm itdüm. bir kimsenin kelâmında anıbulmadum ne tasrihle ve ne işâretle kemâli edeb riâyet idüp kavmün kelâmından ahz itdüğüne fevâid ve kendü ihtirâ'ına zevâid didi. ve semmeytühü Telhîşu'l-Miftâh. daña Telhîş-i Miftâh tesmiyye itdüm ism- müsemmâsına muvâfık olsun için ve ene es'elullâhe min fazlihi. ben Allâhu Te'âlânun fazlından isterim enenin takdimi takvâ ve tahşis mahalli olmagın ancak vâv-ı hâliyye olsun için cümle-i ismiyye kıldı demekden gayri vech yokdur. en yünfe'a bihi kemâ nefe'a bi-aslihi. bu muhtasar ile nef' hâsıl olsun nitekim aslı ile nef' hâsıl oldu. innehu vellâ zâlike ol Allâh bunun velisidür ve hüve hasbi. ol baña kâfidür. ve ni'me'l-vekîl. daña ne gökcek vekildür maşşusun bi'l-medh maşşufdür ve hüve hasbi cümlesine ma'şşufdur cümle-i ismiyye-i ihbâriyye cümle-i fi'liyye inşâiyye 'atf olur yâhüd hasbiye ma'şşufdur maşşusun bi'l-medh bu takdîrce zamîr-i mütekaddem olur ki ve hüve hasbideki hüvedür cümle müfred üzerine 'atf câlizdür ol müfred cümle ma'nâsını mutazammın olsa. Fâliku'l-ışbâh ve hablü'l-leyli sekenen. lâkin fi'l-hakika inşâyı (/) ihbâra 'atf o- [6a] lur maksûda şûrû' idecek vakt oldu bu muhtasarı bir mukaddime ve üç fen üzerine tertîb itdi zîrâ mezkûr olan yâ maksûd kısmından- dır ya degüldür ikinci mukaddimedür evvelki yâ, maksûd-ı te'diyeye murâdda hatâdan ihtirâz ola yâhüd gayr ola evvelki fenn-i evveldir ikinci murâd ta'kid-i ma'nevîden ihtirâz ola yâhüd kelâmı hüsn viren eşyâdan ola evvelki fenn-i sânidür ikinci fenn-i sâlisdür bu vech hasr-ı istikrâiyyedür hasr-ı 'akli degüldür ki i' - tirâz vârid ola hakk budur ki hâtem-ifenn-i sâlisün tetimmesidür başka bir şey degüldür nitekim beyân olunur mahallinde inşâ-âlâhu te'âlâ vaktâ kim mukadimenin ahirinde maksûd-ı fûnun-ı selâsiyye münhasır olduğına kelâm müncer oldu ise lâm-ı 'ahd ile işâret olunup . el-fennü'l- evvel . ve'l- fennü's- sâni ve'l- fennü's- sâlis .diyü mu'arref bi'l- lâm itdi. mukaddimenin bir vechle zikri tekaddüm itmedi ve işâret daña olunmadı lâm ile mahalli olmak münâsib olmayup. mukaddime didi. mübtedâ-yı maşşufun haberidür ya nî hâzihi mukaddimetün bu mukaddimedür fesâhet ve belâgat beyânında

mukaddime mukaddime-i ceys den me'hüzdür ilerüde olan ta'ifeye dir-
 ler cemâ'at-i mütekaddime ma'nâsına mukaddime iki şey'de isti'mâl
 olunur biri mukaddime-i 'ilmdür ki şürû'un mevkûfün 'aleyhidür ve
 biri mukaddime-i kitâbdur ki maqşûdun emâmında zikr olunur mesâile
 irtibâtı ifâde ider ve ebvâb u fuşûle ve fûnûna inhişârın ifâde i-
 der bunda mukaddimededen murâd mukaddime-i kitâbdur şürû'un mevkûfun
 'aleyhi olmakdan e'amdur. nitekim musannifin rahimehullâh
 hullah bu mukaddimede zikr itdügi mesâilden ma'lûm olur ve dahı
 fesâhat u belâgatun beyânında zikr itdügi ta'rif-i sâirlerin ta'ri-
 finden absendür. el-fesâhatü. Fesâhat lûgatda ibâne ve zuhûrdan meb-
 nidür/faqhu'l-a'cemi ve efsah dirler lûgatı hâliş olup lisânî nâtik [6b]
 olsa ya'nî lüknet ve lahnden halâş olsa ve efsahunbih dirler ya'nî
 taşrih itdi dimekdür. yûsafu bihâ el-müfredü. bununla müfred sıfat-
 lanur kelimetün fasâhatün dirler. ve'l-ke'lâmü dahı kelâm sıfatlanur
 kesidetün fasâhatün dirler nazmda. ve'l-mütekellim. dahı mütekellim
 sıfatlanur kâtibüfasih dirler nesrde şâfir-i fasih dirler nazmda.
 ve'l-belâgatü. dahı belâgat. tuvaşafu bihâ el-âhîran. anuñla kelâm
 ve mütekellim vaşflanur. fakat. ancak fakat esmâ-i ef'aldendür inne-
 hü mahâsına ekseriyâ fâ dâhil olur tezyîn-i lafz için ke'ennehü
 şart-ı mahzûfün cevâbidur takdîr-i kelâm izâvasıfîet bihâel-âhîran fe-
 innenü 'an vaşfu'l- evvel¹⁾ dimekdür âgâh ol ki fesâhat mütekellim
 ile kâimdür hulûş lafzın vaşfidur anuñla tefsîr ve haml-i müsâmahadur
 fesâhata lâzım olduğuçün irtikâb olundı vaktâ kim müfredde olan
 ve mütekellim ve kelâmda olan fesâhat her biri bir nev' oldısa müs-
 takıllan kezalik kelâmda olan belâgat ile mütekellimde olan belâgat
 biri biriyle muhâlif oldısa hakâyık-ı muhtelife(y)i bir ta'rifde cem'
 müte'assir oldısa muşannif rahimehullâh evvel bunları taksîm itdi
 andan her birin başka ta'rif itdi. İbnîhâcib rahimehullâh Kâfiye'-
 de ol istisnâyı muttasılâya ve münfasılâya taksîm idüp andan ta'-
 rif itdügi gibi . fe'l- fesâhatü fi'l- müfred . pes müfredde olan
 fesâhat . hulûsühü min tenâfûri'l- hurufi ve'l- ğarâbet ve muhâle-
 fetü'l- kıyâs . müfrediñ tenâfûr-i hürûfdan ve ğarâbetden ve muhâ-
 lefet-i kıyâsdan hulûsıdur kıyâsdan murâd istinbâ't-i lûgatde olan
 lafza muvafakatdur bunların biri bir lafzda bulunsa ol lafz fasih
 olmaz . fe't- tenâfûr . pes tenâfûr bir vaşfidur ki kelâmı suhûlet
 ile tekellümden men' ider kimi nihâyet-i sukûda olur kimi andan

1) Sonra gelenler onunla sıfatlandırıldığı zaman ,o mutlaka ilk
 vasftandır.

dün olur müsteşzerāt / gibi İmrü'l- Kays'ın kavlinde gadâyire [7a]
ya'ni fer'in zevâibi gadîrenin cem'idür bölük ma'nasına fer' beyt-i
sâbıkda mezkûrdur . müsteşzerāt ile 'l-'ulā . yukarıya ref' olmuş-
lardur . tedillü'l- 'ukās . bölük bölük cem' olunmuş saçları gâ-
yib olur 'ukās 'akîşaniñ cem'idür bölük cem' olunan şî're dirler.
fî şey'in ve mürselin . örülmüş ve salıvirilmiş saçlarında gâyib
olur murād-ı kesret şöyle vaşf itmekdür müsteşzerāt lisân üzre
sakıldür sukı şâhib-i zevk katında ma'lumdur mehâric-i hurûfa râ-
ci' degüldür ve dağı kelimât-ı Kur'âniyye biesrihâ ¹⁾ faşihadır.
elem e'ahed ²⁾ gibi ve yüsebbihuhu ³⁾ . gibi nitekim zevkan şâhîh
gehâdet ider amma kelâm-ı tavîl bir lafz-ı gayr-ı faşihî müştemiğ
olsa feşâhatdan çıkmaz nitekim bir kelâm gayr-ı 'arabî(yi) müşte-
milolsa 'arabî olmadan hâric olmaz demek kelâm-ı gayr-ı vecîhdür
iltifât olunan kelâmdan degüldür . ne'uzübillahi en eküne minel-
câhilîn . ⁴⁾ ve 'l- garâbet . dağı garâbet kelâmın vahşî olup me'-
nüsü'l- isti'mâl olmamakdur ma'nasını bilmek kütüb-i lügatiñ meb-
sütlerin tetebbü' ile ma'lum olmağa râci'dür . nahvi müserricen.
müserricen gibi 'icacın kavlinde . ve makleten ve hâciben . müzec-
cicen ya'ni gözin izhâr itdi dağı kaş izhâr itdi ki incedür mü-
zeccic müdakkık dimekdür . murād ezmân/ عزمان ezmân-ı ism-i mah-
bûbe(sahn) /sin medhdür ki beyt-i sâbıkda zikr olunmuşdur . ve fâ-
himen . ya'ni siyâh saçın . ve mürsenen . dağı burnın müserrecen ki
müserrahdur . ey kesseyfi's-süterci . ya'ni seyf-i süterci gibidür .
fi'd-dikkati ve 'l-üstüvâ . dikkatde ve üstüvâda Süterci bir kılıc-
cânın ismidür ki ana kılıc nisbet olunur . ev kessirâci fi'l-ber-
ki ve 'l-leme'âni . yâhûd yıldarmak ve leme'anda sirâc gibidür bu
iki tevcih ve dağı ba'z-ı vücûha haml bu kelime(ج)garâbetden ih-
râc itmez ve dağı âgâh ol ki garâbet iki kısımdur / biri mezmûm- [7b]
dur ki hem ma'nası suhûletle fehîm olunmayıp 'arab 'araben isti'-
mâl itmemiş ola ve isti'mâl ideni ta'yîb eyleye ve bir kısım dağı
mânası vâzih olmaya lâkin isti'mâl câiz olup ma'yûb olmaya garâ-
ib-i Kur'ân ve garâib-i hadîs bu kısımdandır . ve 'l-muhâlefet .

1) Esre okunmasıyla.

2) Ben sizden söz almadım mı? (Yâsin sûresi)

3) Onu (Allah'ı) tesbih ederler.

4) Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırız.

dâhî muhâlefet-i kıyâs oldur ki lügât-i 'arabdan müstenbit olana muhâlif ola şevâzda istinbâţ vâzîf -i lügata muvâfıkdur muhâlefet-i kıyâsda dâhil degüldür meşelâ kânûn-ı şarfda i' -lâl ve idgâm itdikleri lügatün muhâlefeti zıkr oluna . nahvü'l-ecllel . ecllel gibi idgâm-ı fekkî ile şa'irün . elhamdülilahi'l-'aliyyi'l ecllel . kavlindeki kıyâs ecell idi idgâm ile . kıyle . . dinildi ki müfredde feşâhat-ı mâzekerden hulûşdan mâ'adâ . ve minell-kerâheti fi's-sem' . sem'de kerâhetden dâhî hulûşdur . kerîmü'l-cerresi şerîfü'n-neseb . ya'ni zâtı kerîmdür ve şerîfü'n-nesebdür cerresi sem'de kerîhdür . ve fihi nazar . bu kayd dâhî lâzım olmakda nazar vardur zîrâ garâbetde dâhıldür ba'zı vücuh dâhî zıkr olunda tevcih- nazarda lâkin biz andan igmâz itdik kesirü'l fâide müşahede olunmadığından ötüri . ve fi'l-kelem dâhî kelâmda feşâhat . hulûşuhu min : za'fi't-te'lîfi ve tenâfüri'l-kekimâti ve't-ta'kidi ma'a feşâhatiha . kelâmın za'f-ı te'lîfden ve tenâfür-i kekimâtdan ve te'kâdden hulûşdur kekimâtinin feşâhatına mukârin olduğı hulûşının zamîrinden hâldür . zeydün ecllelü ve şî'rühü müsteşzerâtün ve enfe'uhü müserriçün meşelinden ihtirâzdur zîrâ kekimâti faşîha degüldür kekimâtdan hâl olmak câiz degüldür zîrâ kekimâti-ı gayr-i faşîha(y)ı müstemil olan kelâm gerek mütenâfir olsun gerek olmasun faşîh olmak lâzım gelür hâlişun mintenâfüri'l-kekimâti hâlü kevnihî faşîhan demek aña şâdık olur fehmi . ve 'z-za'f . / za'f-ı te'lîf nahvde meşhur olan kâ'ideye mu- [Sa] hâlif olmağdur . nahv darabe gulâmuhü zeyden . izmâr-ı kable'z-zıkr lafzen ve ma'nen lâzım olur eimme-i nahvün ekseri buni tecvîz itmemişlerdür egerçi . Ahfeş tecvîz idüp İbn-i Cinnî aña tabî' oldısa fi'lün mef'ulün bih iktizâ itdüğinden ötüri ve ba'zı ebyât ile istişhâd itdiler lâkin cumhür redd idüp kabûl itmediler . . ve't-tenâfür . tenâfür lisân üzere sakîl olmağdur . kekavlihi ve leyse kurbe kabri harbin kabrun . ya'nî Harb nâm kimesne kabri kurbünde kabr yokdur hâli yirdedür dimekdür . ve kavlihi metâ' emdehâhu emdehâhu ve'l verâ mecâmîlî . ya'nî hâşer kaçan medh itsem medh iderin hâl bu ki gayr benimle bile medh ider medhe müsteħakk olduğıçün . vâfiren mâlemtühü leysset vahdî . . levme itsem yalınız levme iderin kimse bânâ müşârik olmaz zîrâ melâmete müsteħakk degüldür ve'l-verâ mübtedâdur mâ'ıyye haberdür muşannif iki mişâl irâd itdi biri gâyet-i tenâfürde biri andan dün zîrâ mücerred hâ ile hâ'nin cem'i tenâfüri ki feşâha-

tı muhilldür andan degüldür belki tekrār vākı' olmadan feşāhata hālel virdi nitekim rivāyet olunur Şāhib İbn-İsmā'il bin 'Abbād bu kaşīde(y)i Üstād bin e'l-'Amīd katanda inşād itdi bu beyte gelicek Üstād aña eyitdi bu beyt de bir kuḫ bilār misin Şāhib eyitdi belī medḫi levme mukābil eyitdi ol ḥōd zemme yāḫūd hicve mukābildür Üstād eyitdi ben gayrı nesne dilerim Şāhib eyitdi gayrısı ma'lūmum degüldür Üstād eyitdi emdeḫuhü emdeḫuhü didi hā ile hā cem' eyledi ve tekrār olmaksın feşāhata hālel virdi tenāfūr ḥāşıl oldu ḥadd-i i'tidālden çıkdı Şāhib Üstād'a du'ā itdi . ve 't-ta'kīd . daḫı kelāmın mu'akkād olması en lā-yekūne kelāmın olmamağdur . zāhirü'd-delāleti 'ale'l-murād ma'nā-yı murād üzerine delāleti zāhir olmamağdur . li-hālel fi'n-naẓm . nazmda vākı' hālelden / ötüri takdīm ve te'ḫirden ḥazf u izmār- [8b] dan ki ma'nāyı fehme su'ūbet gele egerçi kelāmda ba'zısı cāiz ise . keḫavli'l-ferezdak fi-hāli meşāmin . Ferezdak'ın meşām ḫālini medḫ itdiğinde kavli gibi ki Meşām bin İbrāhīm mahrūmīdür . ve mā meşeleḫü fi'n-nāsi illā mümelliken . nāsda anuñ mişli yokdur illā mümellik ebū ümmihi ḫayyūn ebuhu yukarıbuhu anasınıñ babası anuñ babasıdur ki mümellik meşāmdur ki aña mülk ü māi virilmişdür ya'nī nāsda aña mümāsıl ki memdūhdur bir kimse yokdur illā meşām aña mümāsıldür mübtedā ile ḫaber mābeynini bir ecnebi ile faşl itdi ki ḫayydur ve şıfat ile mevşufı faşl itdi ki mevşuf ḫayydur ve şıfat yukarıbuhu ḫayydur ebuhu ile faşl itdi müstesnāyı müstesnā mānh üzerine takdīm itdi ki illā mümellikdür neşb daḫı anuñ içündür ve illā bedel-i muḫtār idi tertib-i kelām böyle gerek idi . vema mislühü fi'n-nāsi ḫayyūn yukarıbihü illā mümelliken ebū ümmihi ebuhü . ya'nī fazāilde aña ḫarīb kimse yokdur illā mümellik vardır ki anuñ anasınıñ babası anuñ babasıdur āgāḫ ol ki ta'kīd bir niçe umuruñ ictimā'ından ḥāşıl olmak mümkündür eger ba'zısı kânūn-ı 'arabiyet üzere vākı' ise za'f-ı te'lifüñ zikri andan müstāgnī olmaduğına ba'is budur ve sebep-i ta'kīdde takdīm müstesnāyı daḫı zikr itmege sebep oldur egerçi 'ilm-i naḫvde cāiz daḫı görmişler ise zīrā ta'kīd ḥāşıl olmağda ol bir veche munḫam olmağ ile medḫali olmağ olur . ve emmā fi'l-intikāl . yāḫūd tafkīd intikālde hālel için olur kelām mütekellimīñ kaşd itdüğine delāleti zāhir olmaz . keḫavli'l-aḫari . āḫarūñ kavli gibi ki 'Abbas bin Ahnef'dür keḫavlihi dimedi zāmir Ferezdak'a gitmek tevehhüm olunmasın diyü . seāḫlubu

ba de'd-dāri ankūm li-takraby . sizden dārūn ba'īd olmasın iste-
rüm tā kim yakın olasız ya'nī belāya şabr itmegi nefsūme 'ādet
itdüm / tā kim şabr ile maksūda vaşıl olam ki . hüve's-şabru [9a]
miftāhu'l-ferec . ve teskübü 'aynāye'd-dumū'li-tecmedū . dañı
gözlerim yaşın döker tā kim tönmek haşıl ola ve teskübü ref' i-
le naşb vehmdür sekb aynı firākden ve hüznenden kināyet itdi ve
işābet eyledi ama cümūd-ı 'aynden sürür murād itdi hātā eyledi .
feinne'l-intikāle min cümudi'l-ayni ilā buhliḡā bi'd-dümü'ci .
zīrā tahkikān intikāl cümūd-ı 'aynden göz yaşının buhlinedür bu-
ña kaşd itdi ki vakt-i hālet-i hüznede . lā ilā mākaşadehü's-şa'ir
ir mine's-sürür . şā'irūn sürürden kaşd itdüğine delālet etmez
bir niçe vechler te'vīl itdiler lākin ġarābetden ihrac itmedügi-
çün bizzikrinden i'rāz itdük . kıyle . dinildi ki kelāmūn feşāha-
tı mā-zekerden hulūsıdur . ve min kesreti't-tekrār . dañı kesret-
i tekrārdan hālāş olmağdur kesret bir kerre zikr olunup yine zikr
olunmağdur tekrār bunun kesreti birden veyā bir kerreden ziyā-
de olmağla olur . ve tetābü'ill-i-izāfāt dañı tetābü-i izāfātān
hālāş olmağdur kesret-i tekrāra misāl keḡavlihi . Ebu't-Tayyibi-
in kavli gibi . sebuhun lehā minhā 'aleyhā şevāhid . ya'nī bir yü-
riyişi güzel ki şāhibini yüridigi vaktin ta'ba uğratmaz şuda yü-
zer gibi sebūhūn mānāsı oldur lehā anūn şıfatıdur minhā hāl-i va-
kı' olur 'aleyhā şevāhide müte'allıkdur şevāhid lehānıñ fā'ilüdüdür
ya'nī ol feresūn kendi zātında eyü idüğine şāhidler vardur tetā-
bü'ill-i-izāfāta misāl keḡavlihi . ibn-i Bābek'in kavli gibi mısra'
ı evvel . ve tusa'idni fī ġamratin ba'de ġamratin . beni is'ād
ider bir ġamrada bir ġamradan sonra bir ġamrada ġamra bir nesne
(y)i su ihāta itmekdür bunda murād şiddetdür . hamāmetün cer'ā
havmetü'l-cendeli esca'i ya'nī taşlu mu'azzam yerün ki düz ola ot bit-
meye ve su olmaya ol yirin gögercini esca'i ya'nī otı şadīr ile [9b]
hamāme cer'āya muzāfdur cer'ā ecra'ın müennesidür şā'ir zarūret-
den ötüri kaşr itmişdür düz yirün ismidür anda ot bitmeye reml
olduğičün cer'ā havmete muzāf olmuşdur ki şey'in mu'azzamına dir-
ler ol dañı cendele muzāfdur ki taşlu yirdür sec' her yer hamām-
dur mısra' -ı sānī . feenti bi mer'in fī su'ādin ve mesma'ī . dür
ya'nī sen su'ād'un gördüğü ve işitdiği yirdesin mehāmidühü ente
bi mer'in min fülān ve müsmi'in dirler ya'nī seni görür işidür
dimekdür diyü taşhiḡ olundı ġayrı dürli mānā virmek sañih degül-
dür . ve fīhi nazar . bu kaydın ziyāde itmesinde nazar vardır e-

ger sukul hâşıl olursa tenâfürde dâhildir olmaz faşâhata halel v
virmez . ve fi'l-kelemlî-mütekellim . daha kelâmda faşâhat .
melekedür bir melekedür nefste sâbite bir keyfiyettür keyfiyet .
bir 'arazdur ki te'akkülü gayrun ta'akkuluna tevakkuf itmez ve
mahallinde kısmeti ve lâ-kısmeti iktizâ-yı evveli ile iktizâ it-
mez kayd-ı evvel ile i'râz-ı nisbetiyye hâric oldı izâfet ve fi'
fi'l ve infi'âl gibi daha bunun emsâli ne varısa lâ yaktâzi'l-
kısmetü kavlimiz ile kemiyyât çakdı lâ kısmet demek ile nokta
ve vahdet çakdı ve iktizâ-yı evvelî didük ma'lûmata müte'allık
olan 'ilm dâhil olsun için mürekkebâta 'ilm kısmeti iktizâ ider
lâkin iktizâ-yı evvelî ile degül belki mürekkebâta ta'allukı i'
tibârıyla ve besâyet-ı 'ilm-i lâ-kısmetü iktizâ ider iktizâ-yı
evvelî ile degül bu husûşda kelâm-ı tavîl elzemlidir lâkin bu
fenne müte'allık olmayup gayrı fenne raci' olmağın terk olundu
meleketü didi işâret itdi ki mücerred kelime-i faşihî ta'bîr it-
mekle faşih dinilmez istilâhda mādām ki rāsih olmaya . yuktederu
bihâ 'ale't-ta'bîri 'anî-l-makşûd . ol meleke ile iktidâr olu-
nur makşûddan ta'bîr itmekle . bilafzin faşihîn . lafz-i faşih
ile yuktederu didi iş'âr itdi ki bu kudret hâşıl olıcak faşih [10a]
itlak olunur gerek ta'bîr bulunsun gerek bulunmasun lafz-ı fa-
şih didi mürekkebâta ve müfredâta şâmil olsun murâd sebab-i ka-
ribdür ve illâ hayevât ve idrâk daha bunların emsâli daha esbâb-
dur yâhüd sebab-i melekedür idrâk ve hayevât gayrı şürütdür . v
ve'l-belâgatü fi'l-kelemlî mutâbakatünü li-muktezâ(y)il-hâl ma'a
faşâhatihî . kelâmda belâgat kelâmın muktezâ-yı hâle mutâbakatı-
dur kelâmın faşâhatiyle hâl kelâm ile ki anuñla aşl ma'nâ edâ o-
lunur bir husûşiyet i'tibâr olunmağdur ki ol husûşiyet muktezâ-
yı hâldür meşelâ muhâtabun hükmi münekker olması te'kidî muktezâ
bir hâldür te'kid muktezâ-yı hâldür . inne zeyden fi'd-dâri⁽¹⁾
kelâm mutâbıkdur muktezâ-yı hâle . ve hüve . ol muktezâ-yı hâl .
muhtelifün fe inne makâmâte'l kelâmi . tefâvüte muhtelifdür zirâ
makâmât-ı kelâm mütefâvitedür makâmı lâayık olan 'ibaret makâm-
ı ahâre lâayık degüldür bu mukteziyyât ahvâlün tefâvütünün 'aynı-
dur zirâ hâl ve makâm mürâdif gibidür farkları i'tibârîdür hâlde
kelâmın varid olmasının zemânı olduğu tevehhüm olunur makâmı ma-
hal olduğu tevehhüm olunur bu makâmın beyânı böyledür ki ma'nâ
bir 'arus-ı cemîle gibidür 'ibârat libâsları gibidür ki her bir
libâsda bir husûşiyet mülahaza olunur meşelâ a'yâd u sūrûrda giy-

1) Zeyd mutlaka evlidir.

dügi libās maḥṣūsdur ve ziyāret-i ehibbāda maḥṣūsdur hergün giyilen ve ḥidmet maḥallinde giyilen başkadur pes ol ri'āyet olıcak makbūl u maḥbū' olur ve illā merdūd ü maḥdūh olur meşelā ḥidmetiğün olan libāsı ziyāret-i ehibbāda giyse 'aybdur ve 'aks itse yine memnūsdur kezālik meşelā isnād-ı te'kid olunacak yerde terk olunsa ve tecrīd olunacak yerde te'kid olunsa kelām münḥit olup bülegā katında makbul olmaz işte ḥusūşiyāt ve tefāvüt-i makāmat bu ma'nāya . ve kad evzahnā el-merāme fī hāzāll-makāmi li ihtiyāci külliyyeti hāzā'l-ilmeyniileyhi . / andan icmālen mukteziyāt-ı ahvālūn [10b] zabt u taḥkik ḥāline şürū' itdi ki mukaddime-i kitābuñ vazifesi-dür . femakāmi küllin mine't-tenkiri ve'l-ıtlaki ve't-takdīmi ve'z-zikri yübāyinü makāmeḥilāfihi . pes tenkīr ve ıtlak ve takdīm ve zikriñ her biriniñ makāmi ḥilāfınıñ makāmına mebānidür meşelā müsnedün yā müsnedün ileyhiñ tenkīr iktizā iden ḥālet-i ta'rīfin iktizā iderse muḥālifdür şol makām ki ḥükümñ yāḥūd müsnedün ileyhiñ yāḥūd müsnediñ yāḥūd müte'allikātiniñ ıtlakın iktizā iden takyidın iktizā idene mebānidür takyidūñ daḥı şart olması varid-i te'kid olması ve edāt-ı kaşr olması var mef'uller ile olması var ve daḥı bunlardan gayriyla her biriniñ bir münāsib maḥalli vardır müsnedün ileyhiñ yāḥūd müsnedün yāḥūd müte'allikātiniñ takdīmi ta'hiri makāmına mebānidür kezālik zikrleri ḥazfları makāmına mebānidür yübāyinü makām-ı ḥilāfe didügi bunların cümlesine şāmidür . ve makāmü'l-faşl yübāyinü makāme'l-vaşl . daḥı makām-ı faşl vaşl makāmına mebānidür bunu yukarıdan faşl itdi şān-ı 'azīm idüğine işāret itdi faşl u vaşl bahsi a'zam-ı mebāhisdendür yübāyinü makāme ḥilāfihi dimedi aḥşar u azher olduğına bināen . ve makāmü'l-icāz yübāyinü makāme ḥilāfihi . daḥı icāz makāmi itnāb u müsāvāt makāmına mebānidür bu daḥı mu'azzamāt-ı mebāhisdendür ve kezā ḥiṭābu'z-zekī ma'a ḥiṭābu'l-gabī . kezālik zekīye ḥiṭāb gabīye münāsib degüldür kelām zāyi' olur . veliküllü kelimetin ma'a şāhibetiḥā makām . ve her kelimenüñ mukāriiniyle bir makāmi vardır gayri mukāriiniyle ol makāma lāyık olmaz aşl ma'nada iştirēki daḥı variken meşelā şart mukārenefi kaşd olan fi'lūñ in-i şartiyye ile bir makāmi vardır lizā ol makāma münāsib olmaz kezālik ḥurūf-ı şartun her biri māzi ile bir makāma ve muzāri' ile bir makāma lāyık olur kezālik ḥurūf-ı istifhāmūñ ḥāli böyledür/ ve gayr-ı zalik ki bu kitaba ḥidmet iden [11a]

vākıf olur ve irtifā'ı şanü'l-kelemlî fi'l-hüsni ve'l-kabuli bi mutâbakatihi li'l-i'tibâri'l-münâsib . kelâmın şanının hüsn ü kabulde irtifā'ı i'tibâr-ı münâsibe mutâbakat iledür . ve inhi-tâtıhu bi'ademihâ . kelâmın inhi-tâtı hüsn ü kabulde 'adem-i mutâbakat iledür i'tibâr-ı münâsibden murâd mütakellimin bihasbi's-selika yahud kelâm-ı bülegâyı tettebbu' ile hâşıl itdüğü melekesi siyle i'tibâridür . i'tebereti's-şey'ü dirler kaçan nazar idüp hâlini ri'âyet itse ve kelâmdan murâd fûsaha kelâmıdır gayr-ı faşihün irtifā'ı olmaz ve hüsn den murâd hüsn-i zâtîdür belâgatda dâhildür hüsn farazî degüldür ki o muhâssenat-ı bedi'iyeye dâhildür ve bu emr mezkûr ola bâ'z-zât ma'nâdedür . fe mukteza el' hâli hüve'l-i'tibârü'l münâsib pes mukteza-yı hâl hâle ve makâma münâsib i'tibârdur kaçan ki ma'lûm oldıysa ki kelâm-ı faşihün hüsn-i zâtında irtifā'ı olmaz illâ i'tibâr-ı münâsibe mutâbakat ile olur gayrı ile olmaz irtifā'ı ki taşaddurdur izâfetden haşr fehm olunda bilindi ki i'tibâr-ı münâsib ve mukteza-yı hâl şey'i vahiddür ma'lûmdur ki kelâm mürtefi' olmaz illâ belâgat ile ki ol mukteza-yı hâle mutâbakatdan 'ibâretdür pes sâdik oldı ki kelâm mürtefi' olmaz illâ i'tibâr şey'e mutâbakat i'tibâriyle ve dâhı mürtefi' olmaz illâ mukteza-yı hâle münâsib i'tibâriyle ya'nî bu takdirce iki mukaddime bir şey'e râci' olıcak haşr sahih olur fe'l-yeteemmel . fe'l-belâgatü raci'âtün ilâ'l-lâfzi . pes belâgat bir sıfatdur ki lafza râci'dür mücerred lafz sûret olduğün degül . bel bi'l-i'tibâri'l-ma'nâ . belki murâd olan bihasbi'l-vağ ma'nâyı ifâdesi i'tibâriyledür . bi't-terkib . terkible ifâdesi i'tibâriyledür zîra belâgat kelâm-ı faşihün mukteza-yı hâle mutâbakatından 'ibâret idüğü ma'lûmın oldı / bu zâ - [lib] hirdür ki mutâbakat ve 'adem-i mutâbakatın i'tibârı olmaz illâ ma'nâ mevzû'a ve agrâz i'tibâriyle olur mücerred lafz ve harf ve savf i'tibâriyle degül . ve kesîran mâyüsemma zâlike feşâhatün . hatta çok evkâfte bu vaşfa feşâhat dâhı tesmiye olur kesîran zarfiyet üzere mansubdur mâ kesreti te'kid içündür zarfın 'âmili yüsemmadur mesela i'câzü'l-Kur'ân min ciheti kevnihî fi'âlâ tabakati'l-faşâhati . dinür bundan murâd a'lâ-yı tabakât-ı belâgatda olmak ile dimekdür . ve lehâ . dâhı belâgat için vardur . tarafâni . iki taraf . a'lâ ve hüve haddü'l-i'câz biri a'lâdur ki hadd-i i'câzdur tavk-ı beşerden hâricdür ve kimse mu'ariza itmege kâdir degüldür . ve mâ yakrebu minhü . dâhı a'lâyâ karîb olandur ve mâ yakrebu kavli ve hüveye mâ tûfdur minhu zamiri a'lâyâ râ-

ci'dür ya'nî a'lâ ma'a mâ yakrebu minhu hadd-i i'câzdur pes hadd-i i'câzûn iki nev'ine işâret olur bu tevcîh miftâhda olana muvâfık olur hadd-i i'câza ma'tûf degüldür zîrâ hadd-i i'câza karib olan a'lâ tarafı olmaz . ve esfelü biri dağı esfeldür . ve hüve mâ zâ gay-rü'l-ke'lâmi ile mādūnihi . ol şol şeydür ki kelâm kaçan mādūnına tağyir olunsa . ilteḥaka 'inde'l-bülegâ bi aşvâti'l-hayevân . ol kelâm bülegâ katında aşvât-ı hayvânâta lâhik olur şolihaysiyet-den ki hacâletden sâdir ola keyfe metteḥaka mezzâyâ ve nüket itibar olunmaya . ve mâ beynehümâ me'râtibün kesirātün . a'lâ ile esfel mabeynlerinde çok merâtib vardır ba'zısı a'lâ ve ba'zısı esfel . bihasbi tefâvüfi'l-makâmati ve ri'âyeti'l-i'tibârati . ve yetbe'uha vücūhün âḥâru . belâgatda vücūh tâbi' olur belâgat ve feşâhatdan gayrı ve tūrasü'l-ke'lâmi ḥüsnen . kelâm ḥüsnî müris olur . tetbe'uhâ kavli / işâretdür ki kelâma ḥüsn viren vücūh belâgatdan [12a] haric ve'ârîzdur dağı işâretdür ki muḥsine olması belâgat ve feşâhati ri'âyetden sonra olur mütekellim bu vücūh sebebiyle bir şey' ile muttesif olmaz belâgat sebebiyle faşih ve belig dinildügi gibi ve fi'l-mütekellim mütekellimde belâgat meleketün yuktederu bihâ 'alâ te'lîfi kelâmin beligin . bir melekedür ki anuñ sebebiyle kelâm-ı belig te'lîfine iktidâr olunur . fe'vlime enne külle beligin faşihun . pes mâ tekaddemedden bilindi ki her belig gerek kelâm ve gerek mütekellimdür faşihdür zîrâ feşâhat belâgatün ta'rîfide aḥz olundu . velâ 'aksese külliyyen . külliyyen 'aks degül ya'nî 'aks-i lügavî ile 'aks degül ya'nî her faşih belig olmaz zîrâ câ'izdür ki bir kelâm faşih ola muktezâ-yı hâle mutâbık olmaya ve dağı bir kimse kelâm-ı faşihâ kâdir ola muktezâ-yı hâle mutâbık irâda kâdir olmaya . ve 'ulime enne'l-belâgate . dağı bilindi ki taḥkîkan kelâmda belâgatün . merci'uhâ . ya'nî sebeb-i husûli ri'âyeti nitekim eydürler ki merci'-i cūd ḡinâdur ya'nî ḡinâ olıcak cūd mümkün olmaz . ile'l-ihtirâz 'ani'l-haḥa fi te'diyeti'l-ma'nâ el-murâd k ma'nâ-yı murâdı te'diyede ḥaḥâdan ihtirâzâdur ma'nâ-yı murâd mütekellimin ifâde kaşdıyla söyledügi kelâmın ma'nâsıdır meḡelâ Zeyd'ün darbından haber virmek istedükde Zeydü darbün dir bu kelâmın ma'nâsı bihasbi'l-vaz' aşı ma'nâdur ehl-i belâgat katında bu makûle mezzâyâ kaşd olunmayıcak ya'nî muktezâ-yı hâl ve makâm-i i'tibâr olunmayıcak asvat-ı hayvânât makûlesinden 'add olunur imdi câ'izdür kelâm ile aşı ma'nâ ifâde olune belâgat bulunmaya . ve ilâ temyizü'l-faşih 'an ḡayrihi . dağı belâgatun merci'î kelâm-ı faşihî ḡayr-ı faşihden temeyyüz

itmege dirler ta'rifinden aḥz olunmuş idi pes mümkündür ki bir kelām mutābakatı irād ide ammā faṣīh olmaya belīg olmaz şartı bulunmadığıçün kelām-ı faṣīhün / temyizinde kelimāt-ı faṣī- [12b]

hānuñ daḥı temyizi daḥil olur zīrā ta'rifinde me'hūz idi . ve 's-sāni . ikinci ya'nī faṣīhi ḡayridan temeyyūz . minhū mā yūbeyyinū fī metni 'ilmi'l-luḡati . andan ba'zıdur 'ilm-i metn luḡatde bilinen şey meṣelā ḡarābet metn-i luḡatde ma'lūm olur me metn-i luḡat didi zīrā luḡat 'āmdur cümle 'arabīye daḥı 'ilm-i luḡat ıtlāk olunur ahyānen pes ḡarābetden sālim ol 'ilmde bilinür meṣelā luḡatda kütüb-i mütedāville tettebbu' eyleyen ve müfredāt-ı me'nūsenūñ ma'nāsını ihāta iden bilinür ki ma'adāsını ḡarābetden sālim degüldür . ve mā ya'lemū bi't-taṣrīf . daḥı ba'zısı 'ilm-i sarf ile ma'lūm olur muḡalefet-i kıyās gibi 'ilm-i sarfa 'ārif olan eclel-i kıyāsa muḡalifdür eccl muḡalif degül idügin bilür . ev fī 'ilmi'n-naḥvi . yāḡūd 'ilm-i naḥvede ma'lūm olur za'f-tete'līf ve ta'kīd-ı lafzī gibi . ev yudrakū bi'l hissi . yāḡūd hiss ile idrāk olunur tenāfür-i hurūf ve tenāfür-i kelimāt gibi . ve hüve . ol 'ulūmda ma'lūm olan ve hiss ile müdrık-i zamīr bu mezkurlara rāci'dür 'alā sebīli'l-bedel yalīñuz hiss ile müdrık olana degül . ma'ada't-ta'kīdi'l-ma'nevī . ta'kīd-i ma'nevinūñ ma'adāsıdır zīrā ta'kīd-i ma'nevi bu 'ilm ile ve hiss ile ma'lūm olmaz pes ḡācet oldı ki iki 'ilm taḡṣil oluna biri te'diyye-i murādāda ḡatādan ihtirāza kāfil ola biri ta'kīd-i ma'nevīden ihtirāzda kāfi ola 'ilm-i me'āni evvel için v vāz' itdiler ve 'ilm-i beyāni sānī için cem' itdiler bu kavli il ile aña işāret itdi . ve mā yuḡtezeru 'ani'l-evvel . şol 'ilm ki anuñla evvelden ihtirāz olunur ya'nī te'diyye murādāda ḡatādan ihtirāz olunur . 'ilmü'l-me'āni . 'ilm-i me'ānidür . ve mā yuḡtezeru bihi 'ani'l-ta'kīdū'l-ma'nevīyyi 'ilmü'l-beyāni . şol 'ilm ki anuñla ta'kīd-i ma'nevīden ihtirāz olunur 'ilm-i beyānidür bu iki 'ilmün belāḡata mezīd ihtisāsı olduğıçün 'ilm-i belāḡat tesmiye olunur egerçi belāḡatün / ḡayrı 'ulumā daḥı ihtiyā- [13a]

cı var ise andan sonra kelāmı muḡassin olan vücūhu bilmede 'ilm-i āḡara ihtiyāc olunduğıçün 'ilm-i bedī'i vāz' itdiler muṣannif raḡimeḡullah buña işāret idüp eyitdi . ve mā yu'rafu bihī vücūhü'l-taḡṣīni 'ilmü'l-bedī'i . şol 'ilm ki anuñla vücūh-ı taḡṣīn bilinür 'ilm-i bedī'dür pes muḡtasaruñ maḡṣūdı üç fenne muḡṡasır

oldı . ve kesirun yüsemma'ı-ahirine 'ilmü'l-beyân . başlıklar
 'ilm-i me'âni ile beyâna beyân tesmiye ider . ve 's-sâlisü 'il-
 mü'l-bedî' . üçüne daha 'ilm-i bedî' tesmiye ider her birin-
 de vech-i münâsebet zâhirdür . El-fennü'l-evvel 'ilmü'l-me'ânî
 . fenn-i evvel 'ilm-i me'ânîdür 'ilm-i beyân üzerine takdîm o-
 lundı zîrâ 'ilm-i me'ânî beyândan müfred menzilesinedür mürek-
 kebden zîrâ iktizâ-yı hâle mu'tabakat-ı ri'âyeti ki 'ilm-i me' -
 ânîniñ merci'üdür 'ilm-i beyânda mu'teberdür bir şey ziyâdesiy-
 le ki ma'nâ-yı vâhidi turuk-ı muhtelifde de irâddur . ve hü-
 ve 'ilmün . ol bir melekedür 'ilm ile murâd bunda nefsi-i usul
 ü kavâ'id daha olmak ca'izdür ma'rifet cüzüyatda isti'mâl oldu-
 gıün muşannif rahimehullah didi . yu'rafu bihî ahvâlü'l-lafzi'l-
 'arabî anuñ ile lafz-ı 'arabîniñ ahvâli bilinür ya'nî cüzüyat
 ahvâl-i mezkûra istinbat olunur şol ma'nâya kangı cüzüsü vârid
 olsa saña mümkün olur ki anuñ ahvâlini bu 'ilm sebebiyle bile-
 sin . elletî bihâ yutâbıku'l-lafzu muktezá el-hâli eyle ahvâl ki
 anuñ sebebiyle muktezá-yı hâle mu'tabık olur böyle olmayan ahvâl-
 den ihtirâzdur i'lâl ve idgâm ve ref'u naşb gibi daha buña mü-
 şâbih ahvâl ne var ise ki te'diye-i murâdda muhtâcün ileyhâdur
 kezâlik muhassenât-ı bedî'iyeden ihtirâzdur tecnîs ü tarsî ve
 gayri gibi ki muktezá-yı hâle ri'âyetden sonra i'tibâr olunur
 murâd budur ki bu 'ilm ile bu ahvâl bilinür ol ahvâl sebebiyle
 lafz muktezá-yı hâle mu'tabık olur zîrâ bu zâhirdür ki 'ilm-i
 me'ânî bu ahvâlün taşavvurundan ibâret degüldür tafrîf ve ten-
 kîr ve takdîm ve te'hîrün taşavvuru gibi meselâ / bu 'ilm-i be- [13b]
 yân daha haric oldı zîrâ ol bu haysiyetden bahs itmez ve ahvâl-
 den murâd keyfiyyet-i maşşusadır ki lafza 'âriz olur takdîm ü
 te'hîr ü ta rif ü tenkir gibi ki lafz bu keyfiyyat sebebiyle
 muktezá-yı hâle mu'tabık olur ve muktezá-yı hâl fi'l-hakîka ol
 lafz-ı küllidür ki keyfiyyât-ı maşşusa ile mütekeyyif olmaşdur
 nefsi-i keyfiyyât degüldür zîrâ ol . keyfiyyât-ı nefsi muktezá-yı
 hâldür hüsn-ikelâm müstakîm olmazıdı eger muktezá-yı hâlden mu-
 râd nefsi-i keyfiyyât olsa ahvâl-i isnâd daha ahvâl-i lafzda da-
 hildür te'kid ve tecrid gibi zîrâ nefsi cümleye râci' olur ve lafz
 lafz-ı 'arabî ile takyîd mücerred istilâhdur zîrâ şına'ât anuñ
 içün mevzû'dur . ve tenhaşuru fi şemâniyeti ebvâbin 'ilm-i me'â-

niden maḳṣūd sekiz bâba münḥasır olur bu inḥisar küllün eczâ-
sına inḥisarıdır küllinün cüzüâtına inḥisarı degüldür . ah -
vâlü`l-isnâdi`l-haberi ve ahvâlü`l-müsnedün ileyh ve ahvâlü`l-
müsned ve ahvâlü müte`allikâti`l-fi`i ve`l-kaşr ve`l-inşâ ve`l-
faşl ve`l-vaşl ve`l-icâz ve`l-itnâb ve`l-müsâvat . sekize mün-
ḥasır oldu . lienne`l kelâme emmâ haberun ev inşâ` . zîrâ kelâm
yâ haberdür yâ inşâdur zîrâ kelâm elbette bir nisbet-i tāmme-
(y)i mutaẓammundur ol nisbet üzerine sükût saḥih ola icâb u se-
selb gibi ve dahı ğayrı gibi inşâ`iyatdayuz ve bu maḳâmda nisbet
beti ikâ`ul-maḥkûmi biñi `alâ`l-maḥkûmi talleyhi ev selebehü
`anhü ile tefsîr câiz degüldür zîrâ bu ma`nâya nisbet inşâ`-
iyâtta bulunmaz . fe`l kelâmü in kâne nisbetühü ḥâric ezmine-
i selesenin birinde ol nisbet için ḥâric olursa . tütâbıkuhu
ev lâ tütâbıkuhu . ki ol nisbet ḥâricde olan nisbete mutâbık
ola ikisi dahı sübütiye olmak ile mutâbık olmaya biri sübütiye
ve biri selbiye olmak ile meşelâ Zeyd ile kıyâm mâbeyninde
nefsinde ezmine -i selesinin birinde bir nisbet vardur yâ sü-
bütiyedür ya selbiyyedür ya`nî Zeyd nefsu`l-emr yâ kâimdür ya
kâim degüldür / pes mütekellim Zeydün kâyimün dise nazar ider [14a]
rüz Zeyd nefsu`l-emr kâyimün ise nisbet-i mutâbaka dirüz eger
kâim degül ise nisbet-i ğayr-ı mutâbakadur dirüz tafsîli `an ka-
rib gelür inşâ`ata . fe haberun ve illâ fe inşâ` . ol haberdür
ve illâ ya`nî nisbeti için ḥâric olmazsa zıkr olunan veche üze-
re inşâdur . ve`l-haberu liübeddilehü min müsnedin ileyh ve
ve müsnedin ve isnâdi haberihî müsnedin ileyh ve müsnedün ve
isnâdin lâzımdur . ve`l-müsnedü kad yekünü lehü müte`allikâtün
izâ kâne fi`len ev fi mā`nahü . müsned kaçan fi`l olsa yâhüd
fi`l ma`nâsına olsa maşder-ı ism-i fâ`il ism-i mef`ûl gibi
dahı buña benzerine varısa anuñ müte`allikâti olur bunu habe-
re taḥşîsin vechi yogıdı zîrâ müsnedün ileyh ve müsned ve is-
nâd ve müte`allikât-ı inşâda dahı vardur lâkin muşannif raḥi-
meullah haberde ebḥâsı vâzıh olup inşâ`aña kıyâs ile ma`lûm
olduğün haberde zıkr itdi bâ-ḥusûs kelâmıda ḥabere maḳşûr ol-
mağâ delîl yokdur . ve küllün mine`l-isnâdi ve t-ta`allukı bi`-
bi`l-kaşri ev biğayri kaşr . ve isnâd ve ta`allukdan her biri
yâ kaşr ile veyâ ğayr-ı kaşr iledür . ve küllü cümletin karâet

net bi' l-uhrā . ve her cümle ki cümle-i uhrāya mukārin ola . am-
mā ma' tūfetün 'aleyhā ev gayru mā' tūfetin yā mā' tūfun 'aleyhā'
dur yāhūd ma' tūfedür . ve l-kelāmü l-belliġu emmā zāyidün 'alā
aşli l-murādi li fāidetin dahı kelām- ı belliġ yā aslı murād üze-
rine zāiddür bir fā'ideden ötüri kayd-ı ahır tatvilden ihtirāz
içündür lākin kelām-ı belliġ ile mayşuf olıcak bu kayda hācet yok-
dur zırā aslı murād üzerine bilā-fā'ide zāid olan kelām / izād
iden (sahh) / belliġ olmaz mücerred izāh için zıkr olunmuşdur .
ev gayru zāidin . yāhūd gayr-ı zāiddür āgāh ol ki muşannifün bu
taķarrüri ebvāb-ı me'āni(y)i icmālen zabtdur ve müstakılan her
biri bāb kılınmak çendān-ı mühimm degüldür ve bu makülelerde haş-
r-ı 'aklı cārī degüldür tekellüfat / -ı keşirü l-cedvā degül i- [14b]
dügi huzzāk katında muķarrerdür . tenbihün . ya' ni hāzā tenbihü
mübtedā mahzumālen sebķ itdi tetābūka evvela tetābūka kavlinde
andan ma lum oldı ki haber bir kelāmdur anun nisbeti için haric
vardur ezmine-i selesenin' birinde nisbet-i kelāmiye āna muṭabık
olur yāhūd muṭabık degüldür pes haber bu ma'nāya muḥbirün bih
olan kelāmdur nitekim kelām sıdķa ve kizbe muḥtemeldür didikleri
kavilde bu ma'nāyadır kim ve de inbār ma'nāsına olur nitekim sıdķ
bir kelāmdur ki şeyden 'alā mā hüve 'aleyhī inbārdur dirler bu
takdirce 'an ile ta'diye ider pes haber gāhī kelāmuñ ve gāh mü-
tekellimün şafatı olıcak biri birinin ta'rifinde ehz olunmakdan
devr lāzım olmaz te'emmül-i ittifāk itdiler ki haber sıdķla kiz-
be münḥasırdur ancak Cāhiz hilāf itmüşdür andan ihtālāf itdiler
sıdķla kizbün ta'rifinde ikiye münḥasırdur olduğu takdirce cumhūr
zāhib olduğu muşannifün zıkr itdüğüdür bu kavlele sıdķü l-habe-
ri muṭabakatühü . haberün sıdķı hükmün muṭabakatıdır hāricde za-
mır hükme rāci'dür zırā sıdķ u kizb ola ve bi' z-zat hükmün vaş-
fıdır ol vāsıtayla haberün vaşfı olur . li l-vāki' . vāki' a mu-
ṭabakatıdır nisbet-i haberiyye için hāricdür . ve kizbühü 'ade-
mühā . kizbi vāki' a muṭabık olmamakdur bunun beyānı kelām ki i-
ki şey mābeyninde nisbete delālet yā sübüt iledür Zeydün kāti -
bün gibi ya selb iledür zeydün leyse bikātibin gibi zihinde olan
nisbetden kat'-ı nazar hāricde elbette ikisinin mābeyninde nis-
bet vardır yā sübütla yā selb ile eger zihinde olan nisbet ki
kelāmdan fehmi olur hāricde olan nisbete muṭabık olursa ikisi

dañı sübütiyye yâhüd ikisi dañı selbiyle olmak ile haber-i şâdık olur eger mu'tabık olmazsa biri sübütiyye ve biri selbiyye olmak ile haber-i kâzib olur meselâ zeydün kâtibün di-yicek kelâmdan münfehem olan nisbet / zihniyye-i sübütiyye - [15a]

dür eger hâricde dañı zeyd ile kitâbet beyninde nisbet sübütiyye ise yâ'nî nefsi'l-emrde Zeyd kâtib ise haber-i şâdık olur eger nisbet hâricde selbiyye ise yâ'nî nefsi'l-emrde Zeyd kâtib degül ise haber kâzib olur 'aksin dañı ve sâirden dañı buna kıyâs ile . ve kîle dañı dinildi bunun kâili nezzâmdur ve aña tâbi' olanlardur . mutâbakatuhü li-i'tikâ-kâdi'l muhbiri . haberün şıdkı muhbirün i'tikâdına mu'tabık olmağdur . velev hatâ eger i'tikâdi hatâ ise dañı meselâ muhbirü's-sema' i tahtenâ dise mu'tekid olduğı hâlde şıkdur e's-semâ'ü fevkanâ dise mu'tekid olmaza kizbdür velev hatâ'endeki vâv hâliyye yâhüd mahzûfa 'atf içündür ey levle'myekün hatâ' - en velev kâne hatâen i'tikâdda murâd hükm-i câzimdür yâhüd râcimdür haber-i meşkükde i'tikâd mutaşavver olmaz zîrâ hükm yokdur pes lâzım olur ki ne şâdık ola ve ne kâzib ola Allâhüm-me mekkir raybehüdür ki i'tikâd-i hükm olmayıcak mutâbakat mümkün olmaz kâzib olmak lâzım olur te'emmül . bidelîli kavlihi te'âla inne'l-münâfıkayne le kâzibün bunun tafşili budur ki Allâhü te'âla buyurdi izâ câ'eke'l-münâfıküne kâlû neşhedü inneke le rasülü'l-lahi vallâhu ya'lemu innekellesasülühü vallâhu yeshedü inne'l-münâfıküne le kâzibüne yâ'nî kaçan münâfıklar huzûruña gelseler eydürler ki biz şehâdet iderüz ki Allâhi te'âlaniñ resûlisün ve Allâh bilür ki sen kendiniñ resûlisünAllâh te'âla şehâdet ider münâfıklar kâziblerdür hakk te'âlâ anlara inneke lerasülüllâh didiklerinde kâzibdürler diyü buyurdi babâhu-süş ki vâkı'a haberleri mu'tabıkdur kâzib olmamaları i'tikâdlarına mu'tabık olmaduğı içündür pes ma'lûm oldu ki şıdk u kizb i'tikâda mu'tabık olmak ve olmamak imiş . ve rudde . bu istidlâl redd olundu bienne'l-ma'nâ le kâzibüne fî's-şehâdeti bu vechle ki ma'nâ le kâzibüne fî's-şehâdeti demek ile yâ'nî şehâdetlerinde / kâziblerdür yâ'nî neşhedü didikleri kizbdür haber-i kâzibi müstemil olduğı eçlden zîrâ dimiş olurlar ki bizim şehâdetimiz 'an şamîmi'l-kalbdür inne ile lâm-i mü'ekke ile kelâmla- [15b]

rı zikrleri buña şahiddür bu zâhirdür ki bu kelâm vâkı' a muṭâbık degüldir zîrâ münâfıkîn yekülüne bielsinetihi mâ leyse'fî kulubihim . ev fi tesmiyyetihâ . bu habere şehâdet tesmiyyelerinde kazıblerdür zîrâ şehâdet lisân-ı kalble muvâfık olanûn ismidür lâkin bu tevcîhde nazar vardur zîrâ bu makûle tesmiyyeye ğalat dirler kizb dimezler . evi l-meşhûdî bihî fi zu'mihim . yâhûd kizb meşhûdün bihdedür zu'mlarınca meşhûdüm bih ki inneke le'asülullahdur bu haber kendi zu'mlarında kizbdür eger vâkı' a muṭâbık dâhî dese el-Câhiz . Câhiz haberün sîdka ve kizbe inhisarın inkâr itdi ve ikisi mâbeyninde vâsita ispat itdi kelâmının taḥkiki budur ki haberün sîdki vâkı' a ve i'tikâda muṭâbık olmağdur kizbi ikisine dâhî muḥâlif olmağdur mecmû' muḥtemelât altı kısım olur biri vâkı' a ve i'tikâda muṭâbık olmak ve biri ikisine dâhî muḥâlif olmak ve biri i'tikâd aslâ olmaya ve biri i'tikâda muṭâbık ola vâkı' a muṭâbık olmaya ve biri 'aks ola evvelkisi haber-i şâdıkdur ikisi haber-i kazıbdür dört bâkî kalan ne şâdıkdur ve ne kazıbdür pes anuñ katında haberin sîdki muṭâbakatühâli l-vâkı' i ma'al-i'tikâdi . habe - rün vâkı' a muṭâbakatıdur muṭâbık idüğine i'tikâd ile haberün kizbi . 'ademühâ ma'ahü . muṭâbık olmağdur muṭâbık degül idüğine i'tikâdile . ve ğayrun mimmâ leyse bi şâdıkın velâ kazıbin . bu ikisinin ğayrı ne şâdıkdur ve ne kazıbdür gerek asla i'tikâd olmaya ve gerek i'tikâda muṭâbık ola vâkı' a olmaya ve yâhûd vâkı' a muṭâbık olmaya i'tikâda muṭâbık ola ve gerek vâkı' a muṭâbıkola ammâ asla i'tikâd olmaya ne vâkı' a muṭâbık i'tikâd ide ve ne ğayr-i muṭâbık i'tikâd ide . bidelîli kavlihi te'âlâ ifterâ 'alâ'llahi keziben em bihî cinneh . Câhiz istidlâl / [16a] itdi Allâh te'âlânın ifterâ 'alâ'llahi keziben em bihî cinneh . kavliyle yâ'nî hazret-i resülüllâh şallâllahü 'aleyhi ve sellem haşr-ı ecsâdden haber virdikde küffâr eyitdi Allah te'âlâya kizbi iftirâ ider yâhûd mecnunıdır . el-murâdu bi's-sânî . sâni ile murâd ki hâlet-i cennetde haberdür . ğayrül-kizbi liennehü kasemühü . kizbin ğayrıdur zîrâ kasemi ve muḥâbilidür . ve ğayru's-sîdka liennehüm lem ya'tekâdühü . sîdkun dâhî ğayrıdur zîrâ i'tikâd itmemişler pes sâbit oldı ki kizb ile sîdk mâbeyninde bir haber vardur haber sîdka ve kizbe münhaşır de -

güldür . ve rüdde . bu istidlāl redd olundu . bienne`l-ma`nā en lem yüfter demek ile . nü`abbirü`anhü bi`l-cinneti . andan cinnet ile ta`bir olundu . lienne`l-mecnüne li iftirāin leh zīrā mecnūn için iftirā yokdur pes haber-i kizb iki kısım olur biri `amden kizb ki aña iftirā dirler ve biri mecnūn haberi-dür ki bilā-kaşd tekellüm ider el-bābü`l-evvel aḥvālü`l-isnā-di`l-haberi . evvelki bāb isnād-ı haberinūn aḥvāli beyānında-dur isnād bir kelime(y)i uhrāya zamm itmekdür bir ḥaysiyyet ile ki hükmi ifāde ider aḥadühümāniñ mefhūmı āharuñ mefhūmı için sābitdür yāhūd andan menfīdür haber ebḥāsiyle ibtidālīt-di zīrā haberūñ ifādesi e`amdur ve şāni a`zamdur andan isnād-ı haberīyi takdīm itdi zīrā müsnedün ileyhiñ müsnedün ileyhlik ile ve müsnedün müsnedlik ile vaşfına sebebdür eger müsnedün ileyh zāten mukaddem ise daḥı vaşfenden mukaddem oldı lā sek-ke enne kaşde`l-muḥbiri . şekk yokdur ki muḥbiriñ kaşdı ya`nī şaded-i iḥbār ve i`lāmda olanıñ kaşdı muḥbirde murād budur yoḥ-sa mücerred ḥāberi telaffuz iden degüldür zīrā çok olur haberi tekellüm ider bir niçe a`rāzdan ötüri . bihaberihı ifādetü`l-muḥāṭabi emmā`l-hükme ev kevnihı `ālimen bih . muḥbiriñ haberiyle kaşdı yā muḥāṭaba hükmi ifādedür yā aña `ālim idügin ifādedür ḥafıztu tevrāte / kavlıñ gibi bundan murādı muḥbiriñ [16b] tevrātı muḥāṭab ḥıfz itdüginı bildüginı ifādedür şekk yokdur ki bunda hükmden murād vukū`-ı nisbetdür İka` degüldür ve yūs-semmā`-t-evvelü fāidetü`l-haber . evvel ki hükmi ifādesini kaşd itdi aña fā`ide-i haber dirler . ve `s-şāni lāzimuhā . ikinci-ye ki muḥbir hükme `ālim idüginı ifāde itmege kaşd itmişdür lāzım-ı fā`ide-i haber dirler . ve kad yünezzilü`l-`ālemu bihimā gāhī iki fā`ideye `ālem tenzīl olunur . menziletü`l-cāhil .cāhil menzilesine li `admi cerreyhi `alā mucibi`l-`ūl `ilm mucibi üzere cerri olmaduḡı üzere zīrā `ilmiyle `amel itmeyen cāhil ile berāberdür tārikü`ş-salat olan `ālime eş-salātu vacibetün dırsin ve nazīruhu fī`n-nefyi ve`l-isbāti . `alimi cāhil menzilesine tenzīl itmenin nazīri nefy ü isbāt ya`nī bir şey'i nefy idüp isbāt itmede ve mā rameyte iz rameyte ve mā rameyte iz rameyte ya`nī sen atmaduñ sen atduḡın vaktde anı ḥāzret-i resūlullahı şallallāhü `aleyhi ve

sellemeden evvel nefy idüp andan işbât itdi feyenbağî en yaktesıra mine't-terkîbi 'alâ kadri'l-hâceti . pes lâ-yık oldu ki terkîbden kadr-i hacet üzere iktisâr oluna lağvdan ihtirâzdan ötüri feinkânel muhâtabu hâliyü'z-zihni 'ani'l-hükmi eger muhâtab hükmden hâliyü'z-zihni olursa ve t-tereddüdü fihi dahı hükmede tereddüdden hâli olursa ya'n nisbetün vakû'una lâ-vukû'una 'âlim değil ise nisbetde tereddüdü dahı yoğusa istignâ'an müekkedâ-ti'l-hükmi hükümün müekkedâtından istignâ olunur istignâ şîga-i mechül üzeredir ve cezâ-yı şartdur müekkedât-ı hükmi inne gibi velâm ve tekrîr ve nün-ı te'kîd ve ammâ şartıyye ve harf-i tenbîh ve hurûf-ı kasemdur vein kâne mütereddiden fihi eger hükmede mütereddid ise . tâliben lehü . hükmi tâlib ise hüsnü takviyeti bi müekkedin müekked ile takviyeti gökcek olur ve in kâne münkiran eger muhâtab hükmi münkir ise . yecibu tevkîdünü bihasbi'l-inkârî hükmi te'kîd vâcib olur inkâr / hasebiyle in- [17a] kâr şiddeti za'fı kabûl ider inkâr ziyâde oldukça te'kîd dahı ziyâde olur . kemâ kalâllâhu te'âlâ hikâyeten an rusli 'isâ 'aleyhi's-selân iz kezzebu fi'l-merrati'l-ülâ innâ ileyküm murselün . nitekin hakk te'âlâ buyurdu 'Isâ 'aleyhisselâmiñ ruslinden hikâyeten şol vaktde evvel kerreten tekzîb olundu innâ ileyküm murselün didiler inne ile ve cümle-i ismiyye ile te'kîd itdiler . ve fi's-sâniyyeti . rabbenâ ya'lemü innâ ileyküm murselün . ikinci def'ada rabbenâ ya'lemü innâ ileyküm murselün didiler kasem ile inne ile lâm ile cümle-i ismiyye ile te'kîd itdiler ve yüemmâ'd-đarbu'l-evvelü ibtidâiyyen . evvelki kısım ibtidâi tesmiyye olunur . ve s-sâni talebiyyen ve s-sâlis inkârîyyen . ikinciye talebi üçüncüye inkârî tesmiyye olunur vech-i tesmiyyeleri zâhirdür ve ihrâcü'l-keîami 'aleyhâ . keîami bu vücûh üzere ihrâc tesmiyye olunur . ihrâcen 'alâ muktezâ ez-zâhîri . muktezâ-yı zâhir üzere ihrâc bu muktezâ-yı hâlden ehassdur mutlakâ zirâ bunun ma'nâsı muktezâ-yı zâhir-i hâldür pes her muktezâ-yı zâhir muktezâ-yı hâldür ammâ her muktezâ-yı hâl muktezâ-yı zâhir degüldür nitekim keîam muktezâ-yı zâhire muhâlif irâd olunduğı şüretde ve kesîran mâ çok vaktde kesîran zarfiyyet üzere mansûbdur yâ maşdar-ı mahzûfün şîfatıdur ey hinen kesîran ev ihrâcen kesîran emmâ ta'mîmi te'kîd içündür yuğarre-

cu 'alā hilāfihī . kelām ihrāc olunur mukteżā-yı zāhirūñ hilāfına ya'ni mukteżā-yı zāhire muhālif ihrāc olunmak nefsinde keşirdür mukteżā-yı zāhire nisbet ile degül feyec 'alu ğayra's-sāyili ke's-sāyili . sā'ilūñ ğayrı sā'il gibi kılınur . izā kuddime lehu māyelūhu lehu bil-ħaber . kaçan sā'ile takdīm olunsa bir şey' ki haberi ol sā'ile işāret ider . feyesteşrūfū leh . ğayr-ı sā'ili müsteşrif ider habere ya'ni ziyāde tālīb ider istişrāfū's-sey'i dirler kaçan başın kaldırup elin kaşı üzere/ [18b] tutsa güneşten şakınır gibi istişrāfū'l-mütereddidü't-tālīb mütereddid tālibiñ istişrāfı gibi nahvi velātühātıbnfifī'l-lezīne zalemū bunun gibi ya'ni yā Nuh kavmiñ şanıñda dafa itme ve 'a-zāblarının def'i için şefācat itme bu kelām masābak ile ki vaşnā 'i'l-fülke bia'yüninādur muhātābuñ tereddüdini ifāde ider ki 'acebā bunlar iğrāk ile mahkūmūñ 'aleyh olurlar mı pes tālīb mütereddid menzilesine tenzīl olunup innehüm müğrakun buyurıldı ya'ni elbette bunlar ğark olurlar murād budur ki kelām-ı mukaddem işāret-i mā ider cins-i habere hattā nefsün yakzī ve fehmün latīf tereddüd itmeğe karib olur yohsa hakikat-ı habere ve huşūsiyyetine işāret lāzım degüldür ve mā überriü nefsi innein-nefse le emmāratün bi's-sū'i gibi ve ğayrū'l-münkeri ke'l-münkeri daħı ğayr-ı münkeri münker gibi kılur izā lāha 'aleyhi şey'ün min emarāti'l-inkār kaçan üzerinde emārāt-ı inkārdan bir şey zāhir olsa nahvi Ħacel bin Nefele'nin kavli gibi cā'e şakīkun şakīk nam kimesne geldi 'arızan rumhıñı rumhına 'arız olduğı hālde ya'ni arkurı dizi üzere važ' itdügi hālde yükādü 'arzu'l-'ūdi 'alā'l-inā'i ve's-seyfi 'alā'l-fahzī 'ūdi inā' üzerine ve seyfi diz üzerine 'arız itdi dirler kaçan arkurı važ' itseler idi ba'zılar yire tayanurak geldi diymekdür dimiş naklen ve 'aklen şahih degüldür şakīk-ı ebna-yı 'ammında rumh var idügin inkār itmez lākin cenge hazır olmayup ve hāzırlanmaduğından üzerinde inkār 'alāmeti zāhir olmağın inne benī 'ammuke fihim rimāñ taħkīk benī 'ammukede rimāñ vardur inne ile te'kid itdi . ve'l-münkeru ğayrū'l-münker daħı münker ğayr-ı münker gibi kılınur inkāne ma'ah kaçan ol münker ile olsa . mā inne te'emmülühī . bir şey ki anı te'emmülitse ya'ni delāil ve şevāhiddür irtede'a 'ani'l-inkār inkārdan/ [18a] rucū' ider idi nitekim İslām'ı inkār idene el-İslāmu hakkun

dirler te'kîd itmezler zîrâ İslâm'un hakîyyetine delâlet i-
 der edille-ingâhire ve şevâhid-i bâhire vardur te'emmül olını-
 cak inkâr zâil olur ma'ahunun ma'nâsı münkeriñ katında ma'lum
 olmağdur yâhüd mahsûs olmağdur hall-i elfâz-ı kitâbda . ba'zî
 vücûh-ı müte'assife zikr itdiler irâdında çendân fâide olmama-
 ğın terk itdik. . lâ raybe fîhi . gibi hattâ Kur'ân-ı Şazîmde
 şekk yokdur te'kîd olunmadı zîrâ faşâhat-ı Kur'âniyye bir mer-
 tebe vâzîhadur ki te'emmül olınıcak şekk ve reyb bi'l-küllîyye
 zâil olurıdı . ve hâkezâ i'tibârâtü'n-nefy i'tibârâterbnefy
 dağı böyledür ya'nî ibtidâ'iyede kelâm tecrîd olunur ve tale-
 bîde istihsânen te'kîd olunur inkârıde inkâri hasebiyle te'kîd
 vâcib olur nefy şüretinde nitekim isbâtta i'tibâr olunurdı .
 şümme'l-isnâd andan sonra mutlakâ isnâd gerek haberî ve gerek
 inşâî anuñçün izhâr itdi zamîr zikr itmedi isnâd-ı haberîye
 râcih olmak tevehhüm olunmasun minhü hakikatüha 'akliyyetün
 ve minhü mecâzün 'akliyyün andan ba'zîdur hakikat-ı 'akliyye
 ve mecâz-ı 'akli ammâ hakikatün 'akliyyetün ev mecâzün 'ak-
 liyyün dimesi zîrâ nice isnâd-ı haberî vardur ki muşannif ka-
 tında ne hakikatdur ve ne mecâzdur kaçan müsned-i fi'l ve ma'-
 nâ-yı fi'l olmasa el-hayvânü cismü'n gibi . ve hiye hakikat-ı
 'akliyye isnâdü'l-fi'l fi'li isnâddur ev ma'nâhu yâhüd ma'nâ-
 yı fi'lî ki maşdardur ve ism-i fâ'il ve ism-i mef'ül ve sıfat-
 ı müşebbehe ve ism-i tafdil ve zarfdur bununla el-hayvânü
 cismin meselinden ihtirâz itdi ilâ mâ hüve leh mâ hüve lehüye
 isnâddur ya'nî fi'le yâ ma'nâ-yı fi'l kimün ise aña isnâd
 oluna meselâ fâ'il için mebnî olan yirde fâ'ile isnâd oluna
 mef'ül için mebnî olan mahallde mef'üle isnâd oluna meselâ da-
 rabe Zeyd'ün'ammen dîrsin darbe(y)i Zeyd'e / isnâd idersin zî-
 râ dâribiyyet anuñdur dâribe 'Amr'ün dîrsin zîrâ ma'zrûbiyyet 18b
 'Amr'undur. nehârihu şâyimün . bunun hilâfıdur zîrâ şavm nehâ-
 ruñ degüldür. . 'inde'l mütekellim . mütekellim katında mâ hüve
 lehüye isnâddur 'inde'l-mütekellimde 'amilün lehdür bu kavî i'-
 tikâda mutâbık olup vâkı'a mutâbık olmayan dâhil olsun içündür
 lâkin i'tikâda mutâbık olmayan hâric oldı gerek vâkı'a mutâbık
 olsun gerek olmasun fî'z-zâhiri demek lami idrâc itdi fî'z-zâ-

hiri daḡı lehüye müte'allıkdur ya'nî fi'li yâhüd ma'nâ-yı fi'li mā hüvelehiye isnâd mütekellim kâtında zâhirde ya'nî müte-kellimiñ kelâmından bihasbî z-zâhir böyle fehmi oluna kelâmında zâhirün hilâfı murâd idügin iş'âr ider bir karîne olmaya anuñ olmasunuñ ma'nâsı anuñla kâimdür ve anuñ vaşfidur ve hakk ana müsned olmaqdur dimekdür gerek fi'li ihtiyârî olsun darabe gibi gerek iztirârî olsun marâza gibi kekavli'l-mü'min enbete Allâhu'l-bakale mü'minün enbete Allâhu bakale kavli gibi hem i'tikâdına ve hem vâkı'a mu'tâbıkdur . ve kavlü'l-câhili enbete'r-rabi'u'l-bakale . daḡı enbete'r-rabi'u'l-bakale . daḡı enbete'r-rabi'u'l-bakale kavli gibi i'tikâdına mu'tâbıkdur vâkı'a mu'tâbık degül ise . ve kavlüke câ'e Zeyd ün ve ente ta'lemu ennehülem tecî' . senün câ'e Zeyd ün kavlüñ gibi hâl bu ki bilürsin ki Zeyd gelmedi ammâ muhâtabuñ bilmez ente takdim olunduḡı delâlet içündür zîrâ ol daḡı neylese hakikat olmaz . ve minhü mecâzün 'akliyyün . daḡı isnâddan biri mecâz-ı 'akli'dür mecâz-ı hükmî daḡı ve isnâd-ı mecâzî daḡı tesmiyye olunur ve mecâzün fi'l-isbât daḡı dirler vehüve isnâdühü mecâz-ı 'aklî fi'li yâhüd ma'nâ-yı fi'li isnâddur ilâ mülâbisün lehü mülâbisine isnâddur gayri mā hüve lehü . fâ'ile ve mef'üle mülâbisinden gayrıya ya'nî fâ'il için ma'nâ olduḡı yirde fâ'ile isnâd olunmaya gayri mülâbisine isnâd oluna / ve mef'ül için meb- [19a] nî olduḡı yirde mef'ülün gayri mülâbisine isnâd olunmaqdur . . bite'evvüli . te'evvül ile isnâda müte'allıkdur iki ta'rifün tafsiline işâret itdi bu kavli . ve lehü mülebesâtün şettâ . fi'lün niçe mülâbesâtı vardur şettâ şetiteniñ cem'idür mariz ile merzâ gibi mülâbisü'l-fâ'il ve'l-mef'ülü bih ve'l-maşdaru ve'z-zemânü ve'l-mekânü ve's-sebebü . fi'l fâ'ile ve mef'ülün bih ve maşdara ve zamâna ve mekâna ve sebebe mülâbis olur mef'ül ma'aya ve hâle ta'arruz itmeden zîrâ fi'l onlara isnâd olunmaz fe isnâdühü ilâ'el-fâ'il ev'il-mef'ülü bih . pes fi'lün fâ'ile veyâhüd mef'ülün bihe isnâdı izâ kâne mebnîyyen leh kaçan anuñçün binâ olunsa hakikatüñ hakikatdür kemâ merra nitekim emsilede mürür itdi . ve ilâ gayrihimâ . daḡı ol ikiniñ gayrina isnâdı ya'nî fâ'il için binâ olunduḡı yirde gayrıya isnâd ve mef'ül için binâ olunduḡı mahallde âḡâra isnâd . li'l-mülâbe-

seti . mülâbeseden ötürî mecâz mecâzdur kekavlihim 'iyşetün rāzīyyetün 'iyşetün rāzīyyetün kavlleri gibi fā'îl için mebrî nî oldugı yerde mef'ûlün bihe isnād olundı zîrâ 'iyşe-i rāzīyyedür rāzīyye degüldür ve seylün mufa'camun gibi 'aksinde zîrâ mufa'cam ism-i mef'ûldür fā'île müsned oldı ve şî'r-i c şā'ir gibi maşlarda evlā cedde cidduhu kavlleri ile îrād itmekdür . ve nehāruhu şāyimun gibi zamānda ve nehrun cāra gibi mekānda ve be'nā'l- emiru'l-medīnete gibi sebebde ve kav-lūna bite'evvūli . bizim bite'evvūl kavlümüz yuhricu mā mer-rā min kavli'l-cāhil . ihrāc ider geçen misāline cāhilūn enbete'r-rabi'u'l-bakale kavlidür bu isnād egerçi gayrı mā hüve lehüdür lâkin te'evvūl kaşd itmeyüp böyle bildüğü için hakikat olur mecâz olmaz ve li hāzā ya'nî cāhilūn enbete'r-rabi'u misāli kavli mecāzūn ta'rīfından hāric oldugı te'evvūl oldugıçün . lem yahmil kavlehü şaletāni'l-'ıydi kavli haml olunmadı eşabe's-şāgīr ve efnā'l-kebīru / kerra l-gadātü ve merrāl 'ışā . şāgīri yigit itdi ve kebīri ifnā itdi şabāhlar ruñ tekrarı ve gicelerin mürürü 'ale'l-mecāz mecāza haml olunmadı . feedāme lem ya'lem ev lem yezun innekkāyilehü lemyürid zāhirañu . mādām ki bilinmeye yāhūd zann olunmaya ki bunun kā-ili zāhire murād itmişdür te'evvūl bulunmadugıçün kemā isteddelle 'alā enne isnāde meyyizin . nitekim istidlāl olundı ki meyyizinin isnādı füz'atün fī kavli ebi'n-necm . ebü'n-necm kavlinde meyyizü 'anhü kanze'an 'an kanza'in kanze'i kanza' dan temyiz itdi kanza'obaşın iki tarafında olan şaçdur . cezbü'l-leyāli . gicelerin geçmesi ve ihtilāfı . ebta'i ve esra'u ebta'i ev esra'u dinildüğü hālde leyāliden hāldür kavli takdirile yāhūd emr-i haber ma'nāsındadır mā-kablinden munkatı dur ya'nî isna'i māşi'te ne dilerseñ eyle iy leyāli bundan soñra benim katında hāl tefavüt itmez demek olur . mecāzūn mecazdür innenün haberidür . bikavlihi . kavliyle istidlāl olunur bikavlihi isteddelle bīhi müte'allıkdur . 'akībehu . meyyizenün 'akābinde efnāhu . Ebu'l-necmi ifnā itdi . kkilallāh . Allahü te'ālanın emri . li's-şemsi itla'î . şemse itla'î emri pes bu kavli delālet itdi Ebu'n-Necmīniñ i'tikadı fi'l Allah Te'ālā'niñdur yef'alü mā yeşā' ve yühkimü māyüridü ve müñdi

ve mu'îd ve münşî ve muğnî oldur . ve aksâmuhu . mecâz-ı akli
 'aklinün aksâmı . erba'atün . dördtür tarafeyn i'tibâriyle
 lienne tarafeyhi zîrâ iki tarafı ki müsned ve müsnedün i-
 leyhdür ammâ hakikatani yâ hakikatani vażfiyyetândur nahvü e
 enbete`r-rebî'ü`l-bakale gibi ev mecâzâni yâhüd mecâz-ı
 vaż'iyelerdür nahvi ahyâ`l-arḍa şebâbe`z-zemâni . arzı ih-
 yâ itdi zemânın yigitliği ihyâ-yı arzdan murâd kuvâ-yı nâ-
 miyyesinün tahrikidür daḡa envâf-ı nebâtla neẓâret ihdâsı-
 dur mecâz olur zîrahakikatde diriltmekdür hiss ü hareket-i
 irâdiyye ve rûh/ u bedenolmağı muktezidür kezalik şebâb-ı [20a]
 zemândan kuvâ-yı nâmiyyenün izdiyâdı murâd olmuşdur hakî-
 katde hayvânın hareket-i ġarîziyyesi kaviyye ve müsta'ile ol-
 mağdur . ev muhtelifâni . yâhüd muhteliflerdür . nahvü enbe-
 te`l-bukale şebâbü`z-zemâni . müsned hakikat müsnedün ileyh
 mecâzdur . ve ahyâ`l-arḍa`rebe`fudshahıbungnıgibismüsned-
 mecâz olup müsnedün ileyh hakikatdur bu taksîm evvelen ve
 bi`z-zât tarafeynündür sâniyen bi`l-`arz isnâdındur bundan
 ma'lum oldu ki tarafeyn isnâdı olduğı hâlden ihrâc itmez i-
 miş . ve hüve fi`l-Kur'âni kesîrun . mecâz-ı`akli Kur'ân-ı
 'azimde çoktur . ve izâ tülîyet 'aleyhim âyâtühü . kaçan
 mü'minler katında Allahu Te'âlanın âyâtı okınsa . zâdethüm
 îmânen anları îmân yönünden ziyâde ider ziyâde(y)i âyâta is-
 nâd itdi hakikatde ziyâde iden Allahu Te'âlâ'dur âyât sebeb-
 dür . yüzebbihu ebnâehüm . Fir'avn benî İsrâ'îl oğullarını
 boğazladı . Fir'avn kendi degüldür lâkin âmirdür . yenzi'ü
 'anhümâ libâsehüma . Şeytân 'aleyhi mâ yesteḡıḡku Âdem 'aley-
 hi's-selâm ve Havvâ rażıyallahu 'anhanın libâsların çıkardı
 iblise isnâd olundu hakikatda fi'lullahdur zîrâ sebeb olmuş-
 dur . yevmen yec'alü`l-vildâne . bir günden korkarlar ya'nî
 ne keyfiyyet ile korkarlar ki küfr üzere kalurlarsa bir gün
 ki yec'alü`l-vildâne şîben . ol gün kemâl-i şiddetten ve zi-
 yâde hümüm ü gümüm ve nihâyet-i hayfden yâhüd tül-i müdde-
 tinden etfâli şüyüh ider bu fi'l Allahu Te'âlâ'nuñdur yevme
 nisbeti zemânı olmak mülâbesesiyle . ve ahreceti`l-arzu eskâ-
 lehâ . arz defâyin ve hazayinini ihrâc ider eskâl sıklıñ cem'-
 idür metâ' beyt ma'nâsına ihrâc ider arzâ isnâd olundu mekânı
 olduğıçün hakikatde fi'lullahdur . ve hüve ġayri muhtaşş bil-

haber isnād-ı mecāzī habere muhtaşş degüldür isnād-ı haberīde zıkr olunmak ile aña muhtaşş olmak tevehhüm olundu pes aña in-
tisāsı olmaduğı beyān-ı lāzım oldı. . belyecrī fi'l-inşā . bel-
ki inşāda / dağı cārīdür . naḥvi yā Hāmānubnu lī-şarḥān . [20b]
yā Hāmān benüm için şarḥ binā eyle kaşr binā iden bennālardur
Hāmāne emr sebep olduğıçündür kezālik felyünbiti`r-rabī`u mā
şāe ve`l-yeşim nehāruke ve yübeḥḥidu ceddüke gibi ve mā eşbehā
zālike velābüd min karīnetin . mecāz-ı `akliye karīne lāzımdur
ki zāhiri murād olmadan şarf ide zīrā tebādür iden kelāmıdan zā-
hirdür karīne olmayıcağ . lafziyyetin . lafziyye . kemā merrāe
nitekim mürür itdi Ebü'n-Necm'in kavlinde efnahu kıylallahu
karīne olduğı gibi . ev ma'neviyyetin . yāḥūd karīne-i ma'ne-
viyye . ke istihālihi kıyāmü`l-müsnedi bi`l-mezkūr müsnedün
müsnedün ileyh-i mezkūr ile kıyāmı muḥāl olduğı `aklen `inde`l-
`akl kıyāmı muḥāl ola . ke-kavlike muḥabbetike cāetbī ileyke .
seniñ kavlin gibi ki eydürsin muḥabbetün beni saña getürdi mu-
ḥabbet `aklen muḥabbete müsnet olmak muḥāldür zīrā anuñ ile
kāim degüldür . ev `ādeten . yāḥūd `ādeten kıyām muḥāl ola e-
ger `aklen cāiz ise . mezemme`l-emīru`l-cünde . gibi `ādetā
emīr bir `askeri şımak muḥāldür `inde`l-`akl cāizdür . ve şu-
durūhu mine`l-muvahḥidi . dağı muvahḥidden şudurı muḥāl oldu-
ğı gibi şudür ke-istihālihi kavline ma`tūfdur muvahḥid meşe-
lā bir fi`liñ mezkūr ile kāim olmaduğunu i'tikād idicek karī-
ne-i ma'neviyye oldur ki kelāmı ḥakīkat üzre degüldür eşābe`ş;
şağırū gibi ve enbete`r-rabī`u`l-bakale gibi muvahḥidden şadır
olduğı karīnedür ki zāhirin murād olmayup mecāz kaşd itdi .
ve ma'rifetü ḥakīkatihı . dağı ḥakīkatiniñ ma'rifeti bunı mu-
rād ider ki mecāz-ı `aklide vacıbdür bir fā`il yā mef`ülün bih
ola ki kaçan fi`l aña isnād olınsa ḥakikat olur lākin bu lāzım
degüldür ki anuñün elbette bir ḥakīkat ola zīrā cāizdür ki a-
ña müsned olmaya kaḥ`ā nitekim mecāz-ı vaz`ide bir mevzū`la
lāzımdur ki anda isti'māl olınacak ḥakīkat ola lākin elbette
ḥakīkat olmak lāzım degüldür zīrā cāizdür anda aşlā isti'māl
olunmaya pes fā`iliniñ yā mef`ülünün ma'rifeti ki ana isnād
olınacak ḥakīkat ola /.....

III.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülbâkî, Muhammed Fu'âd: El-Mu'cemü'l-Müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânîl-Kerîm. Mısır (tarihsiz).
- Bağdatlı İsmail Paşa: Hediye-tü'l-Ârifin. 2.C., İstanbul 1955.
- Bilgegil, Prof. Dr. Kaya: Edebiyat Bilgi ve Teorileri, I, Belagat, Ankara 1980.
- Bloch, Edgar: Bibliothèque Nationale, Catalogue des manuscrits Turcs, 2 C. Paris 1932-33.
- Brockelmann, Carl: Geschichte der Arabischen Litteratur, 2 C. Berlin 1912.
- Brockelmann, Carl: Supplementband, 2. C. 2. baskı, Leiden 1949.
- Bursalı Mehmed Tahir: Osmanlı Mü'ellifleri, İstanbul 1333/1914-15, 1342/1923-24.
- Büyük Türk Klasikleri, 3. C.
- Cheneb, Moh. Ben: "İbnü'l-Hacib", İ.A. 5/2 C. s.856-57.
- Demirel, Dr. Mustafa: Kemal Paşa-zade, Yusuf ü Züleyha, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1985.
- Flügel, Gustav: Die Arabischen, Persischen und Türkischen handschriften, Wien 1865.
- Gökbilgin, M. Tayyib: "Celal-zade", İ.A. 3. C. s.61-64.
- Gökbilgin M. Tayyib: "Ulema", İ.A. 13. C. s.23-26.
- Gölpınarlı, Abdülbaki: Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, Ankara 1967.
- Hammer: Osmanlı Tarihi, 4.C. , İstanbul 1990.
- Huart, Cl. : "Gaffârî", İ.A. 4. C. s.706.
- İ.A.: İslam Ansiklopedisi.
- Karabulut, Ali Rıza : Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi Kataloğu, Kayseri
- Karaismailoğlu, Dr. Adnan: "Altıparmak Mehmed Efendi", TDVİA. 2.C. s.542,
- Karatay, Fehmi Edhem: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, 2 C. İstanbul 1961.
- Katib Çelebi: Keşfü'z-Zünûn, 2 C. İstanbul 1941-1943.
- Katib Çelebi: Fezleke, 2. C. İstanbul 1287/1870.

- Kehhale, Ömer Rıza: Mu'cemü'l- Mü'ellifin, 11. C. Şam 1960.
- Kırboğa, Mehmed Ali: Kamûsü'l- Kitab ve Mevzû'âtü'l- Mü'- ellefat, Konya 1974.
- Krenkow, F.: "Sekkâki", İ.A. ,10. C.s. 328-329.
- Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal): Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1985.
- Köprülü, Ord. Prof. Dr. M. Fuad: Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986.
- Levend, Agah Sırrı: Türk Edebiyatı Tarihi, I, Giriş, Ank. 1973.
- Mercan, İsmail: Raşid Efendi Kütüphanesine Yeni Gelen Elyazmalarının Tanıtımı, Erciyes Dergisi, Kayseri, Nisan 1990.
- Meyan, A. Faruk: Altıparmak Peygamberler Tarihi, İst. 1976.
- Nev'î-zâde Atau İlah b. Yahyâ: Hadâyiku'l- Hakâyık Fî Tekmilleti'ş- Şakâyık (: : Zeyl-i Şakâyık) , Raşid Efendi Kütüphanesi, 938, eki 895.
- Özcan, Doç. Dr. Abdülkadir: Şakâyık-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri, 2. C., İstanbul 1989.
- Rieu, Charles: Catalogue of the Turkish manuscripts in the British Museum, Londra 1888.
- Storey, C.A.: "Teftazânî", İ.A. ,12/1 .C.s. 518-532.
- Streck, M.: "Kazvinî", İ.A., 6. C. s. 528-532.
- TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.
- TDEA "Mehmed Efendi" , 6. C.
- TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- TÜİATOK : Türkiye Yazmalarına Toplu Kataloğu.
- TÜİATOK 34 (İstanbul) I. C. s50.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: Osmanlı Tarihi , 3. C. 2. kısım, Ankara 1977.

ÖZGEÇMİŞİM

01. 01.1966 Kayseri Bünyan doğumluyum.İlkokulu 1977 yılında Kayseri Kılıçarslan İlkokulunda, ortaokul ve lise tahsilini de 1977 ve 1983 yıllarında Kayseri Fevzi Çakmak Lisesi'nde bitirdim.1983 yılında girmiş olduğum üniversite imtihanında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandım.Bu bölümü Haziran 1987'de başarıyla bitirdim.Mezuniyet tezi olarak sayın hocam Prof. Dr. Tunca Kortantamer'in nezaretinde "Tezkire-i Rıza -metin -inceleme "çalışmasını yaptım.

Aynı yıl Erciyes Üniversitesi'nce açılan Rektörlük Türkçe okutmanlığı imtihanına girdim, başarılı oldum.Uç yıldır adı geçen kuruma Türkçe okutmanı olarak görev yapmaktayım.

Orta derecede İngilizce biliyorum.

Evliyim, üç yaşında bir kızım var.

26.7.1990

Atabey KILIÇ